

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

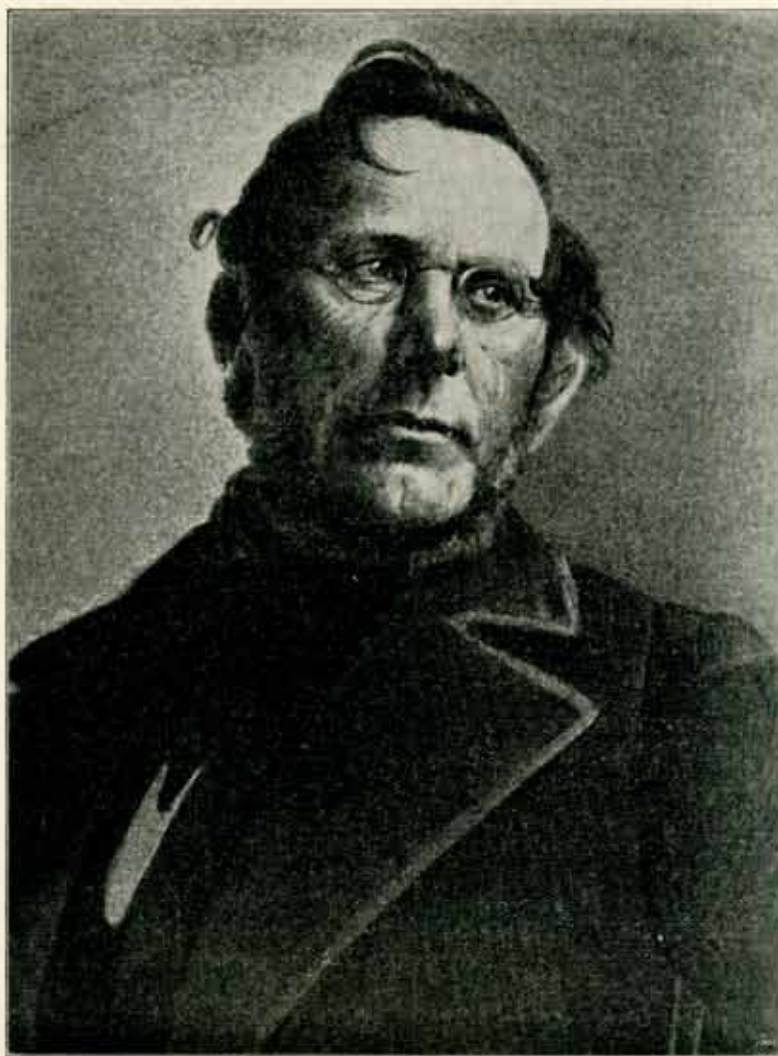
(СВРШЕТАК)

Као што смо напред видели да се Новаковићева Историја књижевности, на многим местима, прометала у историју српске, нарочито умне, образованости, — тако је и његов научни рад прелазио и посебице се развијао у рад на историји појединих струка народног живота, на име: правног, политичнодржавног, војничког, религиозног и, све заједно, културног.

Већ 1870. издао је један од најзнатнијих споменика не само српског државног него и уопште културног живота: *Законик Стефана Душана* са историјско-литерарним уводом. Прошле године (1898.) приредио је друго, по свем сјајно, издање истог споменика. У овом је издању задржао ред чланака, какав је у тексту (Призренском), који је и сад узео за главну подлогу. Пред тај текст, поређен са свима осталим, прочитан и протумачен, оставио је знатан и опширан приступ. О старом српском праву писао је Новаковић неколико чланака у правничким српским листовима

1884.—1886. У правну струку иду и ови његови радови: *Право пречи откупа* у „Годишњици IX.“ 1887. и *Пронијари и баштинници* (спахије и читлук сахибије) прилог к историји непокретне имаовине у Србији XIII—XIX. века у „Гласу I.“ 1887. А овај, други, рад, заједно са радом *Село* у „Гласу XXIV.“

1891., не само је знатан прилог познавању правних одношаја у старој српској држави, него обадва су уједно и делови Новаковићева напред поменута дела „Народ и земља у старој српској држави“, које, да је у свем остварено како је првобитно замисљено, било би знатан одсек *српске културне историје*, врхунац научних заслуга Новаковићевих и један од највећих доbitака савремене нам књижевности. *) Прилози су, пак, одређеним деловима српске културне историје и ова дела Новаковићева: *Манастир Бањска* у „Гласу XXXII.“ 1892. и *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима — легенда о Владимиру и Косари* — културно-историјске студије, 1893. А прилог је познавању једне од најзнатнијих

Константин Григоријевич Данил

*) Колико поуздано знамо, у оквир тога дела ушла би и књига „Градови и тргови“, која је још у рукопису и неуређена; иначе је тај посао, на жалост, могло би се казати напуштен не по вољи Новаковићеве него по јачим околностима.

струка државног и народног живота његово дело *Стара српска војска*, прештампано из „Ратника“ 1893.

Та, пак, струка најближа је и најсроднија, политичној историји српској, на којој је Новаковић развио такође своју ванредно плодну радљивост: или критички издајући старе споменике, који се тичу народне политичне прошлости, или обрађујући у појединим чланцима, расправама и монографијама поједине знатније тренутке и сродне гране историје српског народа.

Већ 1870. имамо од њега *Италијански архиви и наша историја* у „Гласнику XVII“, а после тога долази поименце ова његова плодна радња на том пољу, која је неко време изгледала да ће наткрити све остале научне струке, о којима се Новаковић бавио, а која је, опет, тако близу и сродна била његову политичном и државничком раду: *Брсково, Дан и царина у св. Спаса* у „Radu“ књ. 37. 1876.; *Земљиште радње Немањине* у „Годишњаци I.“ 1877.; *К юдини 1807. српске историје* у „Годишњаци II.“ 1878.; *Вијенац и дијадема у српским кривичним церемонијама* у „Radu“ 43. 1878.; *Ново Брдо и крањско Поморавље* у „Годишњаци III.“ 1879.; *Српске области X. и XII. века* у „Гласнику XLV.“ 1880.; *Град Вишесав и вишеска област* у „Годишњаци V.“ 1873.; *Херцеговачки обичаји у Срба* у „Годишњаци VI.“ 1884.; *Последњи Бранковићи у историји и у народном црвању* 1456.—1502. прештампано из „Летописа“ 1886.; *Десиот Бурађ Бранковић и оправка цариградског града 1448.* у „Гласу XXII.“ 1890.; *Христову Стефана Душана гробу мајке му Теодоре* у „Споменику IX.“ 1891.; *Србија и Турска* од Леополда Ранке-а, превод од 1892., којим је довршен раније започет и штампан, те у овом издању изашло цело ово знаменито дело великог немачког историка; *Царица Мара*, прештампано из „Летописа Матице Српске 1893.; *Струмска област и цар Стефан Душан* у „Гласу“ 1893.; *Срби и Турци у XIV. и XV. веку*, 1893., знаменито дело у којем је учени писац описао развој и свеколике узроке српско-турској драми, отпочетој и одесудно развијеној у тим вековима; *Брус*, из „Летописа Матице Српске“ 1893.; *С Мораве на Вардар, под зидинама Цариграда*, Брус 1894. више стручан, историјско-географски путопис; *Цариградска патријаршија и православље у европској Турској* (преведено на француски и руски) 1895.; Волтеров *Карло XII*, превод с француског, издање „Срп. Књиж. Задруге“ 1897.

У „Revue bleue“ писао је неколико чланака о слави (креном имену) и још другим српским обичајима, а у монументалном делу професора A. Rambaud-a: „Histoire generale du IV siècle à nos jours“ израдио је онај део, који говори о српској историји (нарочито о историји Неманића).

Али, као што се већ међу првинама Новаковићева књижевна рада помиње и његов рад на науци о језику (Ѣ и Љ и помагање Даничићу при

изради „Речника из књижевних старина српских“), тако и његов рад на тој научној струци иде уз напред изложени његов рад на историји књижевности и осталих струка српског народног живота. И његов рад на науци о језику, као и рад на историји књижевности двојак је: намењен је школи и ширим читалачким круговима, и управљен науци.

Баш кад се пишу ове врсте пре тридесет година, штампано је Новаковић први пут у кратком изводу за други течај, 1868/9. школске године, биће као рукопис, један део своје *Синтаксе*, намењен гимназијским ученицима. Већ друге, 1870., изашла је цела његова Синтакса као школска књига, а између те и 1880. изашла су и остала три дела његове Српске граматике: сва четири, пак, дела дочекала су више често знатно поправљених издања до 1894., када их је Новаковић саставио и издао као једну књигу под насловом *Српска граматика*. — За словенски језик у гимназији такође се побринуо Новаковић својом *Словенском граматиком* од 1885. — Јест црпао Новаковић за своју *Граматiku* из Даничићевих и Миклошићевих дела, компендија и расправа; али се не може не запазити на појединим издањима његове *Граматике* нарочита трудба, да научне законе и правила српског језика учини што приступачнијим ученицима и ширим круговима читалаца. Није наше, да на овом месту испитујемо, колико је Новаковићева *Граматика* уопште допринела познавању закона и правила српског језика; али ово можемо слободно и без претеривања рећи: да је она користила ученицима који су имали наставнике спремне да предају по овој граматизи, а тако исто и њеним читаоцима ван школе, који су за разумевање овакве граматике имали потребне претходне спреме.

Али осим граматике као школске књиге Новаковић је радио и на науци о језику, „филологији“. Тако већ 1873. имамо од њега *Физиологију гласа и гласова српског језика*, биће да је та расправа постала у времену, кад је као хонорарни професор неко време предавао Филологију у Великој Школи. За тим долазе ови његови радови на тој научној струци: *Паланка — иалата — иолара — Брвеник* у „Годишњаци II.“ 1878.; *Ѣ у српскословенској и буларскословенској књижевности од XV. века на даље* у „Radu“ 1878.; *Прасква, бресква* у „Годишњаци III.“ 1879.; *у великом Миклошићеву упоредном „Речнику словенских језика“ урадио је српски део*, 1885.; *Српска Краљевска Академија и његовање српског језика* посланица академији философских наука у славу стогодишњице Вука Ст. Караџића у „Гласу X.“ 1888. Ту је, осим осталих знатних мисли о језику и стилу српском, први пут изнео мисао, да Српска Краљевска Академија предузме посао за израду речника садашњег књижевног језика српског. Пет година после те знамените *Посланице* излази са нарочитим предлогом *Српској Краљевској Академији*, да се отпочне купљење грађе за академијски Српски

Речник, и да се за тај посао установи у Академији Лексикографски Одсек (засебице штампано из „Јавора“ 1893.). — Српска дијалектологија има од њега такође прилог у расправи под насловом: *Ћ и ѣ у македонским народним дијалектима* у „Гласу XII.“ 1889.

Као високо истакнута политичка личност, Новаковић је с успехом огледао своју снагу и на пољу дневне политичке литературе, нарочито у времену кад је и сам активно учествовао у политичкој борби. Од 1880. до 1897., са напред поменутих прекидом, има у „Виделу“ знатан број језгровито написаних и већином за своје време подесних чланака Новаковићевих. А знатна му је политичка расправа, на коју и он сам много полаже: *Грчке мисли о Балканском Полуострву* у „Отаџбини“ 1890.

Редак је српски поле угледнији књижевни и научни лист, који се не може похвалити којим његовим прилогом; ретко је које знатније просветно, књижевно и научно друштво, на првом месту у Београду, којему Новаковић није прилагао својим радом и угледом подизао својим именом. Има његова патриотскога и родољубива рада, нарочито на пољу српске просвете и књижевности, који се за сад, баш у интересу саме ствари, не могу изреком истицати; али кад се једном и то и много друго, што у овом нашем раду, намерно или ненамерно, нисмо изнели, потпуно објави, — онда ће се тек у пуном сјају видети на што све није стигла чудесна енергија Новаковићева.

Новаковићев научни рад како је постајао и развијао се у току скоро четрдесет година, тако му се и унутрашња вредност мењала; оно што је много вредело при првој својој појави, услед непрестаног напретка и развитка науке, могло је у појединостима изгубити од првобитног свог значаја. Шта више, могло се десити, да је у своје време Новаковић, заузет многим и тешким

државним пословима, превидео, или није био у приликама да види све, што би му требало, на да се у неким појединостима не огреши о напредак и најновије резултате науке. Прво је очигледно свима онима, који се баве о научним струкама о којима се бавио и С. Новаковић, а друго је, такође, од стручњака, а често и од мање озбиљних „критичара“, запажено и на разне начине и у разним тоновима, често с злурасудом, разношено и свету објављивано: како се ова или она грешка или недостатак налази у овом или оном делу Новаковићеву. Ну то Новаковићу није сметало да ради и иде напред, често и не осврћући се на оно, чему нема разлога. Колико знамо, Новаковић је слабо или није нимало трошио времена на полемику. У осталом и ту Новаковић може послужити као пример, како је, искрено рад напредку, приступачан разлогу, и пристаје на исправку и допуне својих дела. То сведоче толика, нарочито нова, издања његових дела. Ево како отворено признаје своју грешку и пристаје на исправку онога, о чем га је убедила критика да је погрешно у првом свом издању Душанова *Законика*:

„У начину објаве тога текста учињена је тада (1870.) грдна погрешка, што се хтело да се чланци текста по начину нашег времена распореде. Тога ради је раскварен ред чланака старог рукописа (у ком иначе ништа није мењано), ма да је и у том реду ваљало чувати као остатак старог времена оно што су о томе знали, осећали или хтели да покажу српски законисници XIV века. Пок. Ђура Даничић опазио је и изложио ту погрешку“ (стр. I. издања од 1898).

Али, крај свега тога, многи Новаковићеви радови, често као првине у појединим научним струкама, а често као једини радови тих струка, подмиривали су књижевну и научну потребу, многи, пак, од тих радова и данас су једини озбиљни представници тих струка у српској књижевности. Даничићево начело, да треба, без великог устезања и предомисљања, семе посејати (мисли на

Арханђел Гаврило. Сликао Данил.

рад књижевни), па што је добро нићи ће и донеће плода, а што није добро пропастиће само собом. — нашло је у Новаковићу вредна следбеника. А слободно смемо рећи: да између семена, које је Новаковић бацио на живу разних научних струка има више онога, што је никло и плода донело, него онога што је пропало. Исто тако слободно смемо поставити ово питање: како би изгледала научна, а и васколика нам, књижевност, да није Новаковићева рада?

Стилу Новаковићеву, јавно и тајом, махнисало се, да је „тежак“ и „нејасан“, а неки су ишли још и даље, па су налазили, да није „довољно у духу српског језика“, него да је више „германски“. Као што смо напред рекли за унутрашњу вредност његових научних дела, тако исто велимо и за ову, спољашњу страну њихну: свега тога може донекле и местимице бити у Новаковићеву стилу; али не треба смести с ума ни узроке, са којих је то тако. Те смо узроке навели, говорећи о унутрашњој вредности његових списа, а њима на овом месту придајемо још и овај: утицај западне европске, нарочито германске филолошке и историјске науке не само на почетке него и на даљи развитак тих наука у свих Словена, па и Срба. И, онда питамо: зар мало значи што су прве слависте међу западним Словенима, чији су ученици били Даничић, Новаковић итд., већину најзнатнијих својих дела писали немачким језиком? — При том не треба сметати с ума ни оно правило, које је још Фр. Миклошић поставио: да у књижевности свих европских народа осваја *европска* синтакса, а то ће рећи, у многим, што и заједнички европски, „међународни“ стил. Томе моћном утицају, ни Новаковић, као ни многи други наши писци, ни покрај најбоље воље, није могао увек, и на сваком месту, одолети.

Али све се не може ни само томе приписати. Има још нешто. Будући Новаковић и у радovima, које је намењивао школи и ширем кругу читалаца, врло близу науци, из које је црпао, није се увек и лако могао опростити и од изворног израза. Али, ко зна цену на извору и из прве руке поцрпене садржине неће много махнисати ни облику, који је најближи таквој садржини. Изворност, поузданост и језгровитост садржине често богато накнађују местимичну сухопарност и тешкоћу израза. До језгре се обично долази, пошто се разбије тврда луска.

Ну, огрешили бисмо се о Новаковића, кад му не бисмо признали нарочити труд, да и распоредом градива и изразом олакша разумевању својих дела, нарочито оних, која су намењена школи и ширем кругу читалаца. То се лепо може видети на многим издањима појединих делова његове *Граматице*, особито II. дела. Али прави стил Новаковићев тек се види у његовим списима, у којима се он и може показати. То су његова историјска дела, списи и састави политичне садржине,

беседе,^{*)} свечани говори итд. Ту се види, како Новаковић, идући за током својих мисли, исказује их, у свима танкостима и везама њихним, верно и просто, па како, од један пут, бојећи се, зар, тамнине, или хотећи оставити што јачег и дубљег утиска, — осветли их каквом беседничком сликом, понајчешће поређењем и метафором, узетом из природе, вртарства,¹⁾ пољског и занатског рада. Како такав његов исказ мисли често успева, може се лепо видети на овом примеру. Хотели придобити Српску Краљевску Академију за мисао о Српском Речнику, обраћа јој се овим речима: „Надам се да ће учинити да овај предлог не уђе у ред цветова који опадну не оставивши рода, него да ће учинити да се о њему даље размишља и ради“ („Глас Х.“ 87.).

И у једном и у другом случају, Новаковић се нарочито труди да исказе мисао што јасније, да је учини што приступачнијом, да буде што *изразитији*, па за то не штеди ни низова и сплетова реченичних, ни слика беседничких. У изразима и једне и друге врсте стила није Новаковић оскудан. А кад се томе још дода како он нарочито пази на распоред градива и како се служи свима књижевним и техничким средствима, да учини што приступачнијим мисли у књижевним пословима својим, онда се потврђује и његова *изразитост*, коју смо истакли у почетку овог одељка.

*

Као што се види, Новаковићев службени и књижевни рад упоредно је текао. С тога се може поставити питање: па, који од те две врсте његова рада има трајније вредности? Ако је судити по трајаности, свакојакo ће научник и књижевник Новаковић надживети Новаковића политичара и државника. Али, то још не значи, да за своје време Новаковић није имао знатна и плодносна утицаја на државни и политички живот Србије и Српства.

III.

И једне и друге врсте заслуге донеле су Новаковићу награде не само у високим положајима државне службе, него и одликовања у земљи и на страни.

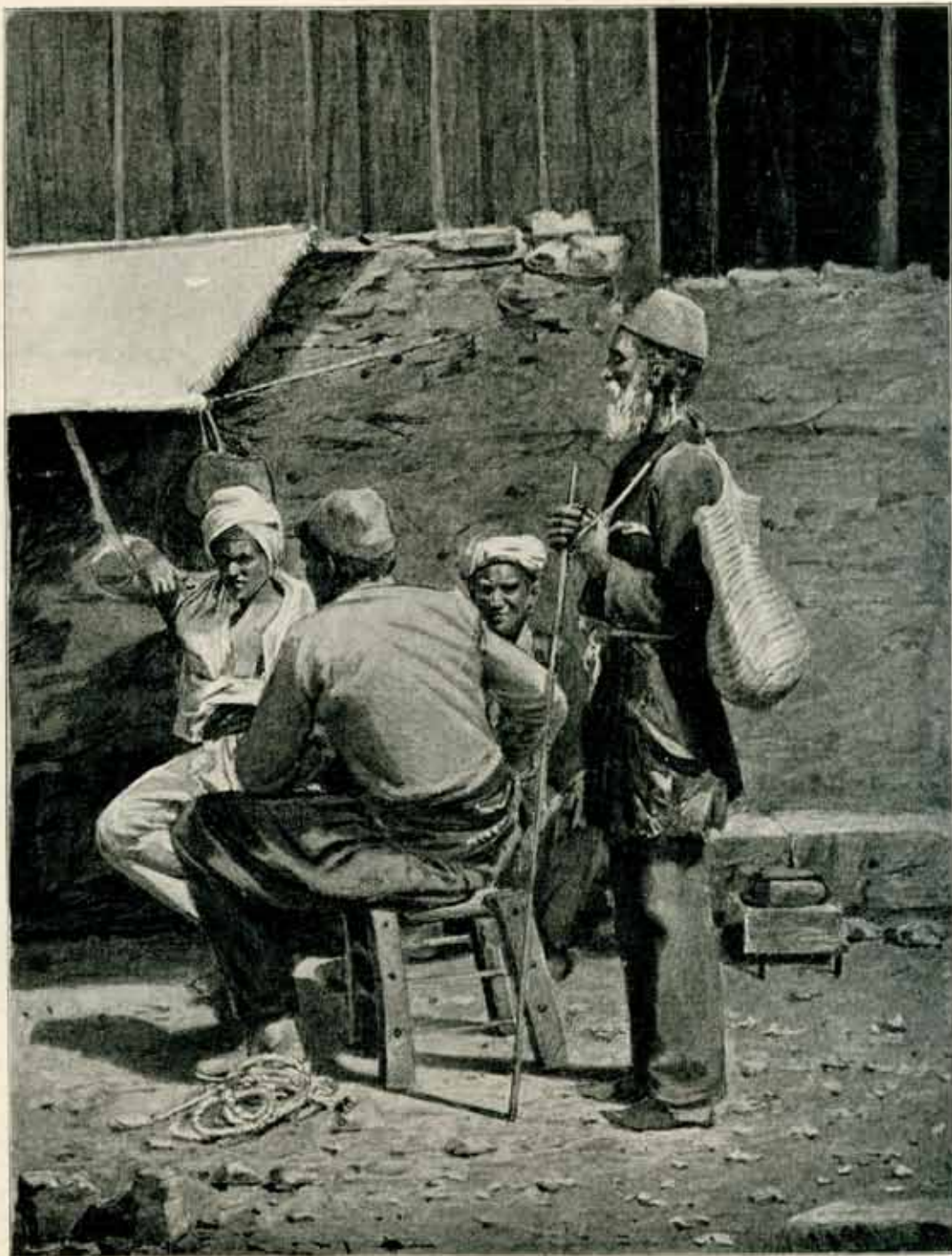
Већ 1865. изабран је био за члана Српског Ученог Друштва, а 1867. постао је секретар истог друштва и то почасно место заузимао је све до 2. априла 1873., када је први пут постао министром. Изабран је: 1870. за дописног члана Југословенске Академије Знаноности и Умјетности; 1873. за почасног члана Хрватског Педагошко-књижевног збора; 1874. за почасног председника *du College commercial-gymnasial serbe* у Цариграду; 1875. за „дѣйствиельног“ члана Московског Ар-

^{*)} Треба се естити само његове лепе беседе о Коштару на бечком гробљу приликом преноса костију Вукових.

¹⁾ Његово мило занимање, на име каземање пољака, у тренуцима одмора.

хеологическог Общества; 1877. за члана кореспондента Императорско-руске Академије у Петрограду; 1884. за почасног члана Бугарског книжевног друштва у Софији; 1885. за почасног члана Хрватског Археолошког друштва у Загребу; 1887. постављен је указом Н. В. Краља Србије за редовног члана Српске Краљ. Академије; он је члан

ном Св. Станислава II. степена; 1881. од Књаза српског орденом Таковским II. степена; 1883. од Краља Србије орденом Белог Орла III. степена и медаљом за васпостављање Краљевине Србије; 1884. орденом Светога Саве I. редом и аустријским орденом Гвоздене Круне I. редом; 1885. Таковским орденом I. редом; 1886. од Шаха Пер-

Чергарска кафана у Цариграду. Сликао г. Степа Тодоровић.

одбора Коларчеве и Чуићеве Задужбине; био је међу оснивачима Срп. Књ. Задруге, њен први председник и т. д.

Владачка Одликовања нису му такође изостала: 1880. одликован је од Цара руског орде-

сијског орденом Лава и Сунца I. редом; 1894. од Краља Србије орденом Белог Орла II. редом; од Кнеза Црне Горе орденом Данила I. редом; од Цара Русије Велим Орлом I. реда; од Кнеза Бугарске орденом Александра I. редом.

IV.

Новаковић изгледа на први поглед врло озбиљан, скоро строг, али кад се човек с њиме боље упозна, видеће да је ванредно добре и благе нарави. Особито према младим људима предусретљив је и љубазан, и онима за које се нада да ће временом бити Отаџбини од користи, рад је помоћи и подићи их до одређеног ступња; доцније их оставља да се својом снагом дижу. Кад стече о човеку мишљење, не мења га лако, ма да се не може казати да се није никад преварио у својим оценама људи а некад и прилика. Карактера је одлучна: кад се за нешто одлучи, тешко да ће од тог одустати. Одлучност своју показује, где треба и где нађе за добро, како према млађим, тако и према себи равним и вишим од себе.

Стојан Новаковић заслужује у пуној мери поштовање својих савременика.^{*)}

Момчило Иванић.

ИЗ „ПОМЕНАКА“

Кад тихи ветрић цирне
Хтеднеш ли бантом заћи,
У сваком мирис-цвету
Моју ћеш песму наћи.

Поздрави то су сетни
Што теби тако хрле;
Наше су душе сродне,
Моје те песме грле.

А кад их цвећу дајем,
Ја молим цветне листе,
Да ми од света скрију
Те моје сетне ниске.

Ужине

Јела.

СТОЛАР КОВАЉСКИ

— АДАМ НИМАЊСКИ —

Упознали смо се случајно. Али, ако ћемо право, за овај случај хвала само пролећу јакуцком, и то оном пролећу о коме Ви, Поштовани Читаоци, имате врло нејасан појам.

Већ у половини априла сунце почиње прилично да греје, а у мају пак, кад га нестаје са хоризонта само за неколико часова, баш пече. Али докле год се Лена не ослободи својих зимских окова, докле се год не отопе

снегови који леже по девичанским тајгама, — све дотле нема пролећа. Снегови, неподгревани унутрашњом топлотом земље која се смрзла на неколико стопа у дубину, лед од хвата дебљине, — упорно се боре са животворним зрацима, и тек после дугог и упорног рада сунце оживи и најзабитије кутове простране тајге, и крајницу вода онамошњих Баба-Лену, као што је зову Јакути.

Последњих дана маја, пошто се сврши бој између животворне топлоте и остатка сурове зиме, човек који први пут дође у Јакуцк видећи ту доста занимљиву, у Европи нигде неопажену појаву: свако удаљено хујање које се потмуло разлеже, некако чудновато утиче на људе који се десе на улици. Деца и старици, жене и људи, — сви застају на један мах и, окрећући се Истоку, према реци, са опруженим вратовима врло пажљиво ослушкују нешто.

Ако гласови које су чули престану, или ако им се само учинило, разилазе се мирно; али ако првобитни шум не ослаби, ако почне да се понавља, појачава и расте, ако се у ваздуху чује као кад пуцају тонови или негде далеко ударају громови, које прати подземни тутањ налик на олују која се примиче, онда ти људи, мало пре тако мирни, постају узбуђени. Радосни усклици: „Лед пуца! Река се кренула! Чујете ли?“ шумно се разлежу свуда и жагорећи, све се то журно растрчи на разне стране да људима који су остали у кућама објаве жељену новину.

И сваки од тих људи, јурећи што игда може својима, закуца код познатих, па чак и код мало познатих, добацујући свуда три чаробне речи: „Лена се кренула!“

У тренутку, ове речи понављане и изговаране на најразноврсније начине брује по најдаљим кућама, јуртама (колебама) и двориштима јакуцким, и ко само може да се миче и да изађе, облачи се и јури на обалу.

А на обали стоји већ читави гомила и са заносом посматра једну од најлепших појава онамошње природе.

Огромне санте, гоњене снагом воде чије је корито широко седам врта, уздижу се као куће, као читави брегови, ломе се, пуцају, треште и осипајући се хиљадама, милионима ледених иглица, преливају се на сунцу дивним бојама.

Али ту треба живети мало дуго, треба провести бар једну зиму па тек да се разуме шта гони ове гомиле на обалу речну.

Не мами их величанствена појава.

То људи који су у борби са дуготрајном зимом и страшним мразом исприли већ сву своју снагу, који већ одавно жудно и нестрпљиво чекају благу топлоту, трче сада да виде одсудну победу сунца, одсудни пораз неспоносне зиме.

И радост од срца, радост детиња блиста на жутим лицима јакуцким, широка уста смејући се доброћудно изгледају још шира, црне се очи светле као жеравица. Цела се гомила као пијана поводи од радости. „Хвала Богу! Хвала Богу!“ узвикују људи један другоме и, окрећући се огромним леденим брдима која се ломе под утицајем пријатељске стихије, уживају, свете се неумољивом непријатељу, кога сад нападају бесни таласи и који се крши, распада и нестаје га.

Кад се лед крене и прође Леном, земља се брзо криви, и ма да се раскрави једва две стопе, природа се журно користи тромесечном топлотом. Релативно за врло кратко време све се ту развије и процвета.

Велика долина у којој лежи Јакуцк изгледа онда чаробно: земља где-где већ обрађена, наизменце покривена брезовим гајенима, многим језерима, шумарцима и бујним лукама, због стрмих и доста високих околних брегова изгледа као дивовски врт опасан широком Леном, као сребрним пасом.

^{*)} Кад смо радили овај посао знали смо и за други дан рођења Новаковићева, па има да се родио 1. новембра 1842, али волели смо више поровати *Готиницу* Српске Краљевске Академије, где стоји да се родио те године 1. октобра. Међу тим смо, пошто је већ овај датум изишао у 1. броју овога листа, са најпоузданије стране уверени да се Новаковић родио: 1. новембра 1842.

Природну пак лепоту долине, природну јој чар увећава још и суморна тајга која је опкољава са свих страна. У сред огромног простора тога дивљег и недоступног предела та је долина налик на оазу у сред забачене пустиње.

Али и племе јакуцко, међу свима сибирским племенима у сваком погледу најспособније, уме да цени дарове животворнога сунца и што више може користи се њима. Кад изађе из тескобних и загушљивих зимских стана¹⁾ испуњава своју сурову земљу врелом и животом који бије удвојеном снагом и тече шумно и силно.

По општем пролетњем празнику, свечано и весело расположење народа ни мало се не смањује. Трава расте као квасац, краве и кобиле дају све више млека и амброзија богова јакуцких „кумис што моћ даје“ не испарава се у „чаронима“.²⁾

Па за то мислим да су, и изглед дивне природе и непре-

имају неки непријатан задах о коме онамошњи нејакуцки народ вели да „заудара на Јакута“, али како се зими нејакуцко млеко врло тешко добија и како зима траје дуго, навикао сам се на овај особити задах толико да сам и млеко и кумис могао пити, и пио сам их без икакве одвратности.

Међу многим јуртама које сам обилазио највише ми се допала јурта на дивном и усамљеном месту, у шуми која је била на доста високој обали великога језера.

Та је јурта била једнога Јакута, тако старог да би га сваки, на први поглед и да се не превари, могао назвати охонором.¹⁾

Охонор живљаху ту са женом и момчињем, својим далеким сродником, а две краве с јуницом, две кобиле и ждребе беху им све имање.

Сви су Јакути веома радознали и разговорни. Ча-

Из старог Београда: Дорхол. Цртао Е. Брајман.

стано посматрање људи који се наслађивају лепотама лета, веома јено утицали на мене, те сам, дочекавши прво пролеће у Јакуцку, уживао као и остали дарове природе. Из дана у дан излазећи ван вароши наслађивао сам се лепотама оживеле природе, из дана у дан грејао сам се на сунцу.

При тим шетњама скоро сам се увек навраћао у какву јакуцку јурту. Те јурте, обично разбацане, налазе се каткад далеко једна од друге, али се ипак наплази на њих свуда, те околина насељена народом јакуцким изгледа јаче насељена по што је у ствари, јаче по кад би се народ груписао по селима. У свакој јурти може се добити увек хладна млека и кумиса. Истина и једно и друго

сни охонор имао је ове особине у највећој мери, а сем тога, и ако рђаво, говорио је руски те сам због тога у својим излетима најчешће свраћао у његову јурту.

Разуме се да је охонор пре свега распитивао ко сам, одакле сам и шта сам. Што се тиче Руса, било да је ондашњи, било да је ту дошао случајно, Јакут се увек понаша опрезно и сувише понизно. Рус, ма и у ритама, за њега је увек „тојон“ (господин). Повашање према пољацима је много лепше. Не сећам се да је икад какав Јакут био равнодушан кад чује да нисам „њуча“ (Рус), него „биљак“ (Пољак).

„Биљак, биљак? Ишчијег дохор!“¹⁾ узвикивао је обично и најхладнији. — Одмах сам се спријатељио с

¹⁾ Само најсиромашнији Јакут остаје дети у свом зимском стану.

²⁾ Чарон — дрвена чаша која се употребљује нарочито за кумис.

¹⁾ Охонор — дословно значи старац, али значи и оно поштовање које се одаје старим људима.

охоћорем, а кад је чуо да сам „суруксут“ (писмен), да могу бити ако затреба „суруксут наслеђини“ (оштински писар) па чак и „улусни“ (срески), да умен написати молбу самоме „улохан тојону“ (управник) веома порастох у његовим очима и отарасих се сувишне интимности.

Захваљујући томе увек сам добијао најбоље и млеко и кумисе, а старица, узимајући „чарон“ за мене, брижљиво га је отирала претима, лижући подозриве трагове.

Кад сам једном у повратку са свакидашње шетње свратио к њима на обичну порцију кумиса, наћох охоћора у доста необичном стању: био је не само разговоран као увек, него и весело као никад. До душе, језик му се заплеташа, али ипак није због тога осећао никаква бола. Видело се да се честити старац тек вратио из вароши где му је очевидно јака „арги“ (ракија) разгрејала и оживела укочено тело. — Пољаци су добри људи, сви су добри — брбљао је нејасно и брзо старчић, пунећи брижљиво своју лулицу мојим духаном — сваки „биљак“ ако није „суруксут“ он је доктор, а ако није ни доктор он је ковач каквога међу Јакутима нема. И ти си, види се, добар човек, и „суруксут“ добар мора да си, за то сви ми волимо биљак и „саха“²⁾ се увек сећа да му је биљак брат.

— Али можда ми нећеш веровати кад ти кажем да је од скора тако. Чак и ја, ма да су тездад пред мојим очима опасла осамдесет трава, још пре петнаест година бојао сам се пољака као ђавола. Кад угледам Пољака бежим као ђаво од крста, бежим што игда могу у шуму у шипраг, без трага. — И не само ја, сви су се бојали Пољака јер се онда о њима говорило зло. Говорило се да имају рогове, да убијају људе и друге такве ствари.

А кад ја, сетивши се да су те речи донете из вароши, почех старчићу пребацити што сувише лаковерно прима лажне и несмислене басне, охоћор се озбиљно наљути!

— За Бога, од куда смо могли на просту реч поверовати свему ономе што су онда причали?! Како су неки негде то не знам, али и ја и они који су у овој околини живели веровали смо, јер смо од својих очева слушали да је сваки „биљак“ страشان и опасан.

— А ево зашто је то било тако. Старац повуче из чарона, одби неколико димова и настави:

— Мој се отац још није био ни родио, а и деда ми беше мочме јер су тек били почели да купе за њега „калим“,³⁾ кад се овде појави Пољак „ледених очију“,⁴⁾ велике браде, огромних бркова, и настани се недалеко одавде, само не баш у овој долини, него тамо, на брду.

А ондашња тајга није била ни налик на данашњу: непроходна, густа, секиром нигде нетакнута. У тој тајги је била пуста јурта и њу заузео онај Пољак. — А чим се он тамо настани тајга на добру мизу постаде неприступна за људе. Пољак иде по тајги с пушком и чим угледа човека, па ма био и козак, узме га на око и, ако онај не утече, гађа га — не од шале, озбиљно. — Од чега и како је живео? То знају само шумски дуси, јер од људи нико није знао.

Сви су од њега бежали као од „проказе“. Само они који су га виђали како иде по тајги налик на злог духа причаху да је с почетка ишао одевен као руски „тојони“ и „суруксути“, а доцније је већ ишао у кожама које је, видело се, шно сам. А ти су људи причали и то, да је постајао све бешњи, све страшнији; брада му порасла до паса, лице му бивало све беле а очи му се сијале као ватра. — Тако прође неколико година.

Али једанпут, некако у сред зиме, у време најјачих мразева зликовац се разјарио и неколико дана нико га није виђао. А како га је дотле обично сваког дана по неко виђао из далека, јавише у вароши да би сазнали да му се није десило што рђаво. Одоше његовој јурти, улазе опрезно — а Пољак лежи на постељи, у својим кожама сав покривен њем и само стискао у руку мали крстић.

— Пољак је био мртав. Можда је умро од глади, можда се смрзао, а можда га је однео и ђаво! Сад пресуди да ли смо имали право што смо се бојали Пољака? Пред тим, пред једним јединим бежали су сви, а на једанпут их долази тако много!

— Хе, хе, хе! И ако си „писмен“ ипак си млад, брајко, па мислиш да људи раде штогод без узрока. Знај сад да си се преварао; није „саха“ тако глуп као што се теби учинило.

* * *

Прича о Пољаку који чак није могао ни да види човека, прича коју сам још у Јакуцку чуо из неколиких уста, учинила је на мене силан утисак. Можда је по овим истим дубравама и лукама, по којима данас ја идем, јурио некад од силних мука бесан и подивљао човек? Да ли су му муке биле тако велике, или му је душа тако осетљива према пакости и невољи људској? Или је можда растањак са домовином и пријатељима толико слотно јадника? — Обузет таквим мислима враћао сам се у варош не осврћући се ни на што; ишао сам брзо, скоро сам трчао, кад са свим близу чух отегнут узвик.

— „Каааа арѐ, кааа!“

Из почетка нисам разумео ни шта значи узвик ни од куд долази; али кад се непрестано, све јасније поче понављати: „Кааа арѐ, кааа дохор!“ разумедох. Иза гаја или боље иза шипрага преда мном неко је викао јакуцки: „Ходи овамо, ходи, брате!“

Идући кроз шипраг домислих се чак и ко виче. Ни Јакут ни Рус, било овдашњи било са стране, никад не изврће тако речи које чисто јакуцки треба да гласе: „Кеа ерѐ, дохор!“

Таквом самовољом у звучном изговору јакуцком одликују се само наши Мазури. Докле год сам живео у Јакуцку нисам наишао на сељака Мазура који не би изврћао горње речи и прерадио по мазурски. Као да су се договорили, сви су изговарали увек: Каа ерѐ!

И донста иза жбуња, с друге стране моста намештепог преко уског језера или боље преко загађене отоке Ленине, стајаше човек у обичном оделу „насељеника“ и машући живо рукама, окренут на леву страну пута викао је упорно: „Кааа арѐ, кааа дохор!“

Викао је Јакута који је био на крају шипрага, на другој страни језера. А викао је узалуд, јер опрезног Јакуту не беше ни на крај памети да му приђе. На послетку се и он сам увери о томе, јер кад доћох сасвим близу моста он, викнувши још једном: „Каа ерѐ, пенно!“ престаде и само гуњаше: „Да Бог да се распао, пенно једна! Цркао да Бог да!“

Кад угледа мене ућута, али кад наићох поред њега и рекох му „Хваљен Исус“ у мало се не претури од изненађења.

— О Исусе! А одакле сте, господине?

Упознасмо се брзо. Сељак је живео у неком јакуцком улусу и дошао је у варош да се најми за копање злата. Најмио се и за кратко време требало је да се крене тамо с онима што терају марву. Марву је пасао обично на том месту, а како му се сад раштркала и како ни на који начин није могао да нагна на мост раштркани чоно, чекао је да наиђе ко год и да му помогне. За то је баш и звао Јакута.

Разуме се да сам му радо помогао, и кад је чоно, претеран преко моста, ишао мирно даље, нас двојица, идући у барабар, разговарасмо путем.

¹⁾ Пољак, пољак? Врло добро, брате!

²⁾ Тако Јакути називају сами себе,

³⁾ Калим — мирас. Тамо обично пре но што се неко замомчи, добија од свакога по штогод на дар.

⁴⁾ Ледене очи — плаве очи.

Из старог Београда: Пазарни дан. Цртао Е. Брајман.

У разговору запитих га код кога је одео кад је дошао у варош.

— Код Коваљског.

Познавао сам све Пољаке у Јакуцку, али ни о каквом Коваљском нисам чуо.

— Код столара Коваљског!

Али нисам чуо ни за столара. „С ким се он ту познаје, коме одлази?“ — почех питати.

— Чудан је то човек. Сви га овде знају, али он сам не иде никоме.

— Како никоме?

— А како ће њи кад су му ноге као ступе, сасвим без прстију, — сви су му до једнога поотпадали. Но то још није зло кад нису рањаве, али кад му се ране поотварају онда не може чак ни по соби да иде.

— Од чега живи?

— По мало од заната. Зна добар занат и гради разне ствари; — само, као што рекох, кад не може на ноге онда му и рад престане. Онда веома воли кад му неко наручи четку, јер гради врло лепо четке и за кречење и за одело. Само што је овде мало таквих кућа што се крече, а и што се тиче одела, овде га ретко који чисти. Сад је видим опет занемогло.

— А не знаш одакле је и је ли одавно овде?

— Давно и давно. Можда још ни наших није било а он је већ био ту. Али одакле је и ко је, — види се да га баш доиста не познајете, јер да га познајете не бисте ме питали.

— Вите, господине, не само мени, него и господи, па чак и пони што долази из Иркуцка, увек једно исто одговара кад га за то запитају. „Брате — вели — Бог добро зна одакле сам и ко сам, а користи отуда нема никакве, па је неће бити ни кад ти будеш знао.“ То вам је, господине! Више нико није од њега никад дознао.

И поред свега тога извстих се где седи Коваљски. И ако баш нисам много разабрао зашто, прича о „Биљку“ који је бежао од људи и ово што сам чуо о кљастом столару који се исто тако скривао пред њима, од једанпут ми се спојише у духу у једну целину. Осећах да међу њима има неке везе, да се све на свету, понављајући се у току времена, може опет видети на земљи, да се можда и оне силне муке за које сам мислио да су завршене смрћу пољаковом, валазе одавно крај мене, можда мало променене али не мање од оних, онако исто велике и тешке, онако исто мучне за онога који трпи.

* * *

Од тада сам скоро сваки дан полазио јурти у којој је живео Коваљски, Струганице, које стојаху крај прата

под маленим, сунцу окренутим прозорима, нису се замјенивале новима. Из дана у дан бивале су све црње, из дана у дан сушиле су се све више, као што је можда бивао све црњи и сушио се онај што их је некад стругао.

И не имађах смелости да уђем код столара, и нестрпљиво чеках сутрашњи дан нећу ли видети нових дасака; али не беше ни њих, нити се унутра чујаше ма какав шум.

На послетку се одлучих да не оклевам више. С том одлуком изађох из куће и већ стигох до јурте кад из ње јекну држава и слаба, али звонка и пријатна песма.

Посадих се на банак око куће и кроз отворене прозоре чух сваку реч песме мало сентименталне али тужне и жалосне, доста распрострањене код нас педесетих година:

Кад се пола зазелене
И пролеће све оживи... и т. д.

Још тужније јечаше друга строфа:

Аа' ко траи у дну душе,
Ком с очају суза сече, —
Тог пролеће не весели,
Тог славуј не покреће.

Тај мирнога часа нема,
Том је судба увек једна;
Пролеће се патије клони, —
У срцу је зима ледна....

По кратком прекиду поче се и и трећа строфа:

Који губи мајку милу,
А са њом и наде своје,
И ко гледа сузе....

Али на један мах занеме песма и суров глас рече:
„Куцо, хајде изгреди Бога! Изгреди га добро!“

У почетку нисам разумео ту чудну заповест, али кад одмах затим чух у дворишту татко посеће лајање, то како врата са улице беху отворена, устадох и дошав до њих застадох за часак. Пред широм отвореним вратима јуртиним црно и сићушно кученце, промићући се, лајаше и урликаше у висину, на дивно, ведро небо.... Разуме се да сам и опет отишао одатле, одлажући познанство за други дан.

* * *
(СВРШИТЕ СЕ)

FATALITÀ. СУДБИНА.

ПЈЕСМЕ АДЕ НЕГРИ

СЛОБОДНО ПРЕПЕВАЊЕ СРПСКИ

I

СУДБИНА

Нашас ми утвара једна се јави,
Крај мојег одра клече;
Ножеве пошаше, душу ми страши,
Лице ми огњеним погледом пече;
„Несрећа ја сам“, рече.

Свуд нога моја ће тебе да прати,
И неће бити грма;
По трњу, цвијећу она ће да ти
Слиједи. Зајечах ја тужна мома:
„Одлази из мог дома!“

Остаде и рече: „докле ти дише
Животом недро, дете,
Остајем, јер тако судба ти пише,
Остајем о гробни, о зимни цвѣте
Наредбом судбе клѣте“.

Ја скочих велећи у грозној страви:
„Вијек ми тежи млади
К љубави, свјетлости, срећи и слави,
Вијенцу којино ћеније гради, —
Ах иди даље, згади!“

Остаде и рече: „Ко трпећ' ствара,
Ко нише болом груди
Храбро се борећи, тек томе дара
Својега Глорија пружити жуди“.
Тад рекох: „остан' туди!“

II

БЕЗ ИМЕНА

Ја немам имена. Груба сам дикла,
Преци су моји мали;
Ја сам из простог народа нѣкла,
Ал' оган' сировит груди ми пали.

Анђео прати ме, али ме шћена
И један злобни мања;
Мисао јури ми као Мазѣна
На коњу, готово све од постања.

Смјеса сам мржње и љубави бајно;
Слаба сам ал' и јака;
Бездан ме привлачи у тмине тајно;
Задршћем милујућ' малог дечака.

Кад уђе несрећа у собу моју
Само се смијем томе;
Видим ли сама се у љутом боју,
Такође смијем се свијету зломе.

Видим ли старице и дјецу јадну
Без хљеба, тада плаћем;
Такође, видим ли да храбри падну
У ланце да служе деспоту јачем.

А кад ми уздаси срца полѣте
У тебе, моја пјесно,
Сјетим се ја своје задаће свѣте
И себе жртвујем радо и свјесно.

Слуша ли когод ме, не питам, и ако
Злоба се на ме дрзне,

Не гледам, презирем, пролазим лако;
Нѣн метак не може ни да ме крзне,

III

НЕ СМЕТАЈ МИ!

Ако ли по кашто љубави твоје
Не слушам гласа мила;
Ако сам блиједа, и ако моје
Зјенице пламти сила;

И видиш како сам главицу погла,
Не сметај, иди даље
Еда бих призоре схватити могла
Што свијет мени пиље.

Посматрам ја како прозире глѣдом
Облаке сунце јарко,
И грли све живо и мртво рѣдом
На земљи, грли жарко.

С ливада травнијех, са свјежа сѣна
Са жетве тучних њива,
С пустаре, с оазе и врта њена,
С дрвених њених дива;

Из гора густијех које олуја
Потреса, мислиш крпа;
Из тајних љубавних, божанских струја
Којим се свијет ствара,

Стижу ми будућих времена пѣви
Лахори мила гласа,

Стижу ми — и моја врше се сињи —
Даси од моћи, спаса.

Да свијет — чини ми с' у томе трѣну —
Пун воље, вјере, нада,
За вишим и бољим сав у пламену,
Ужива плоде рада.

Нит' више земљу нам крв људска
плыви,

Нит' рука сече мѣшкѣ;
Прошло је вријеме рату и страњи,
Баца с' у коров пѣшка.

Напредак ланцима већ Марса веза
Топовска гротла муче
И пјесме убојне, а митраљеза
У месо сад не туче.

Напретка и рада крећу се пѣнци,
С природом то су рѣти;
Пјесама од мира чују се звѣнци,
Свак се са сваким брѣти.

Где усијане су фабричне пѣћи,
Машина с луном дѣгом
Чује се, а селяк у вељој ерећи
Где земљу нара плѣгом.

Лавовски кличући, докле је цѣла
Земља нам у том врећу,
Слобода развија крилоца бѣла, —
Слава јој васкрсењу!

IV

МАНТИН

Када га улицом видим ђе таба
Прљав и лијеп скѣпа,
И ђудлив, и видим да рухо хаба,
На којем зијева већ многа рѣпа;

Када га угледам ђе јури кола,
И блатом оним гаца,
Покварен и дрзак и лонов пола,
И видим како се за пенма баца,

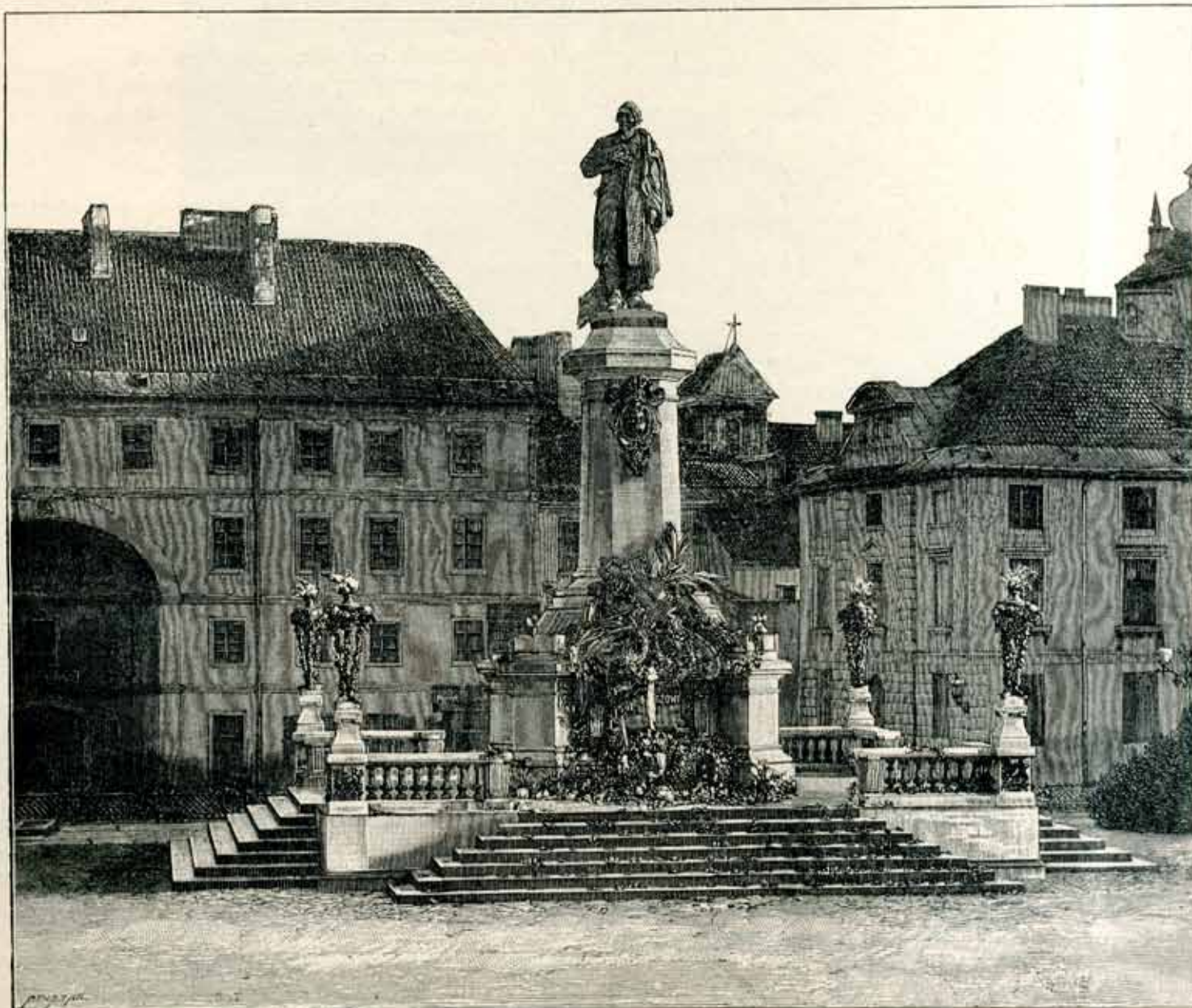
Помислим да мати, док игра, пјѣва,
Тај цвијет једног трѣна,
Фабрици кулучи цијѣла дѣва,
А оца сакрива тамница црѣна;

И тада мора ме притисне пѣка;
Помислим: тешко теби!
Шта ли те, јадниче, на земљи чека,
Када си још мален остављен себи!

Да ли ћеш постати кесарон јѣдан
Одсад за дваест лѣта,
Или ћеш раденик бити вријѣдан,
Који поносио свијетом шѣта?

Да ли ћеш поштењем својим да сијаш,
Или ћеш ударцем маља
Тупцати камење као робѣјаш,
И најзад умријет' у дну шпитѣла?

И тако милесћи пожелим сијати
Да к њему доле слѣтам,

Споменик Адаму Мицкевићу у Варшави.

И да га пригрлим на њедру чјлно,
И да га пољубим пољупцем свјетим;

Да га се наљубим колико њште
Срце ми, и да плаћем,
И да му прозборим: душа ми свјште
За тобом, јера смо налик у свјчѐм;

И ја се наносих дроњавих пријѐ,
Борих се с лудма грѐбим;

И ја сам цвијѐтак презрена трѐа,
Мајка ми гладѐва, — зато те љубим;

V

КРАТКА ПРИЧА

Носила је бијело одѐло,
Сну пјесничком подѐбна је била,
Синику мѐриѐм биће њено цѐло.
Дуга коса бијаше јѐј свѐла,

Глас, — тонови који душу тјѐше,
На статуу личила је цѐла.

Љубила је, — незљубљена бјѐше.
Бол се њезин њѐ спази на лику,
Али први срце њено јѐше.

Јад умори материну д ку,
Свену ноћу сред јѐсењег мрака,
Слична у том цвијѐту јаднику,
Кад остане без сунчева зрака.

D.

НА ХАМЛЕТОВОМ ГРОБУ

из путничких бележака

— М. Р. ВЕСНИЋА —

„O good Horatio . . .

If thou didst ever hold me in thy heart,
Absent the from felicity awhile,
And in this harsh world draw thy breath
in pain

To tell my story“

Шекспир. [Хамлет, V. 2]

Kjöbenhavn (Копенхаг) 15.27 августа 1897.

Кад смо се око десет часова јутрос укрцали у брод, који ће нас однети у Хелсингер и његову околину, где ћемо моћи видети и „Хамлетов“ гроб, онда ми је дошло врло жао, што међу сапутницима неће бити Хорација, који би ми знао причати што ближе о његову животу. И сећајући се скоро последњих речи Хамлетових на самртном му часу, мени је падало тешко, што ни од једнога од познатих ми Данаца нисам могао ишчекивати усклик

„Све то ћу моћи верио причат ја.“¹⁾

Неуморни Барон Цитѐен-Аделер и љубазни д-р Саломонсен дочекивали су предсретљиво чланове *Института*, данашње званице Данског Правничког Друштва, на самој обали, упућивали их на брод, нудећи свакој госпођи по киту цвећа. Ја сам дошао међу првима, и прелетавао сѐм на једној клупи мало Каселово цѐпно издање *Хамлета*, задржавајући се час на једном час на другом месту, и поздрављајући се у исто време с друговима из *Института* и давеким знанцима, који су једни за другим долазили.

Да ли је то била случајност или не, ни сѐм не знам, тек сам се ја био зауставио на 4 појави IV чина, кад ми је колега Каспарек из Кракове пришао са својом духовитом кћери и са својим сином. Норвешки војвода објашњава ту Хамлету, као што ћете се сетити, циљ војничког похода Фортинбрасова.

„Идемо добит комад земљице,
ваз имена што нема вредности.
За пет дуката не бих, велим, пет,
закупио је на годину ја.
Норвег ни Пољак више не доби
у баштину да коме прода све“, —
на што му Хамлет добацује да

„две тисућ душа, злата двадесет
размрсит' неће задевице те“,
па се онда у своме јаду вајка, што

„... „у смрт срља дваест хиљада
за једну худ, за машту славе тек,
к'о да су раке постеле; за крај
иде не мож' боја избит' војска та,
иде поштујим није гроба дост'?!“

И ми се слажемо одмах у закључку, како ни само оновремено Ратно Право није било непознато великом духу Шекспирову. У том сам тренутку, ја то не кријем, осећао извесну завист према пољском колеги. Шекспир је дакле знао, и то добро, и за Пољску. О Србији и Србима нема у његовим делима нигде ни помена. И од куда би га било? Нисмо ли у Средњем Веку ми били и сувише одељени од Запада, и није ли крајем XVI и почетком XVII столећа наше племе „сном мртвијем спавало“? Па ипак је и нама дат један зрачак наде. Ту скоро је један инглески писац изишао у једној расправи с поставком, да је Шекспиров *Отело* зећанин, да ће то бити неки Црнојевин! И ако Инглези имају често и разроких поставака, ја сам поменутоме господину на овој био захвалан, и ја сам је, треба ли да вам то кажем, изнео данас своме пољском пријатељу.

Али су сапутници већ у велико наваљивали и бројем и жагором и поздравима, и ја сам свога *Хамлета* морао ставити у пинаг, да га тек сад опет извадим, те да с њим у руци и заспим.

Треба ли да вам речем, да Шекспира волим над свима песницима? На што би била та исповест, кад је он већ одавна и онако освојио цео образовани свет: он му се управо са својим светом наметнуо. У том пак Шекспирову свету ја особито, и над свима осталим, волим *Хамлета*, и све што је у њему, и то претпостављање неће долазити само отуда, што је то дело које је мени најближе по самим проблемима које расправља,

¹⁾ Наводи из *Хамлета* биће у главном по преводу дра Ј. Костића (*Летопис Матице Српске*, кн. 152—156, 1887-8.)

већ ће узрок томе бити и у тој околности, што је и сам Шекспир унео баш у ово дело највише своје душе. Ја не пишем расправу о Хамлету, нити је то мој посао, — ово је путничка белешка; али сетите се Хамлетова поступања с глумцима, и додајте к томе, да је Шекспир сам — као што знате — био глумац. Неће ли Хамлетов упут првome глумцу остати увек непроменљив науч у овом погледу? „Удесите реч по радњи, вели му он (III, 2), радњу по речи, с особитом пажњом да не прекорачите никад смерности природе. Јер све тако претоварено противи се задатку глумовања, коме је смер, у почетку и сад, био и јесте, изнети огледало природи, показати врлини њено рођено лице, злочи њену истиниту слику, а самом веку његов облик и отисак.“

Љубазни домаћини се надмећу у предусретљивости и усрдности, и ви не знате чему да се дивите пре: да ли неуморности домаћих сапутника на броду, или нежној пажњи становника по прибрежју, јер се музика и љупки разговори на свима језицима ове „Утопије“ непрестано надмећу с разноврсним поздравима из летињковаца и замкова по обалама. У целом томе заносном вртлогу ви и не примећујете, како убрзо постајете чланом те велике, па ипак пребрне, породице, — јер упознавање па и само спријатељвање ту иде што 'но реч из трке.

Изгледало ми је да смо се тек кренули, а брод је већ стао уз један брежуљак, на чијем је врху гостионица „Лепи Изглед“, која с пуним правом носи то име, јер се с њених доксата види

Пиринчана или Развалине дворца принца Јевђевића у Београду.

Сетите се уз то препоруке Полонију: „Добри господине, хоћете ли се старати, да се глумци угосте? Чујте, поступајте лепо с њима, јер су они огледало и кратки летопис времена.“

Брод се већ креће. На њему је, осим љубазних домаћина, који су се кренули готово сви са својим госпођама и кћерима, још не мало и читава Европа. Ту нас има из Немачке, Аустрије, Белгије, Француске, Инглеске, Италије, Норвешке, Холандије, Русије, Шведске, Србије и Швајцарске, па је ту заступљена и Америка. Ово неколико дана бављења у престоници Данске прави су сан за нас све, и јамачно ће остати у најлепшој успомени *Института*, а данашњи је, бар за мене, круна свима осталим.

и један део данске престонице, и цео Сунд с обалама Шведске и Норвешке, и Хелсингер са својом дивном околином, а све је то наткриљено и обавијено данас благим плаветнилом ведрога северног неба. Ми ћемо овде доручковати на брзу руку, готово с ногу; па ипак је и у овој хитњи одређено за сваког место, и на уласку свако од нас добија лист, на коме је нацртан распоред столова и обележено његово седиште. Ја сам између госпође Дежарденовице из Париза и госпође Брамсенове, чији је отац један од најживљих чланова данске Народне Скупштине, и који ми је од првог познанства најмилија личност у Данској. Како ја данас мислим с Хамлетом, чисте ми је жао, што Хорације није Офелијин отац,

јер је гђца Брамсен права Офелија, и ако њен отац ни пошто не може бити Полоније. Упознајући ме с њом, г. Брамсен ми вели, како његова кћи тек улази у друштво, те ће ми можда бити тешко наћи предмет за разговор с њом, и обрћући се к њој у том тренутку, мени се чини као да чујем речи Лаертове :

„Девојка стидна милосна је дост'
откривајућ' се бледом месецу,“

и савет

„.... Најбољи чувар је страх“.

Сећате ли се првог ружиног пупољка у своме врту? И да није ситног трња око њега, ви би му најљиве приступали и нежно га неговали, лебдећи над њим и дивећи му се свакога часа, и најљиве се чувајући да га не додирнете, из бојазни да му не нахуците. По некад вас је чисто страх, да га не уречете. Тако сам вам смотрено и најљиве морао полако приступати и ја својој новој познаници, која ми је живо представљала Офелију из првих чинова, и због које ми је чисто криво било у овом тренутку на Хамлета, због познатих му савета својој пријатељици, да иде у манастир. Зар оваквоме створу одузети сунчев зрак, и песму, и радосни усклик, и затворити га у хладну манастирску ћелију?! Хвалећи живост, окретност и љупкост синоћње „Копелије,“ ја сам врло брзо дошао са својом младом сусетком на разговор о позоришту и о данској драми, па смо природно прешли, пре него што смо и мислили, на *Хамлета*. Не знам како ми се измакло питање, да ли има брата, и како је брзо дошао одричући одговор, тек се мени отело :

— Онда бих ја био најрећнији Лаерт!

— А ја бих онда гледала, да се никако не бијете с Хамлетом, додала је она врло брзо.

— Дакле Хамлет је већ ту? И то прави данац! Мојим годинама много више, но правоме Лаерту, доликоваће савет :

„Офелијо, бој се, бој се сестрице,
не пуштај маха својој милошти,
опасне жеље не занеле те!“

Али за тај савет јамачно ја немам потребе, пошто између Вашег војна и Вас извесно не стоји провала, у којој се њиха краљевска круна.

— Хвала на бризи. Опасност није велика, пошто је он само поморски официр. Али извините. Од куд ја долазим на то, да се Вама неповедим. Мој отац међер има право : ја сам право дете.

Јела иду брзо, пића још брже ; ја једва налазим по који тренут времена, да послужим стару госпођу Дежарденовицу, и за тили час ваља кретати даље. На поласку се на лепој низбрдици пред гостионицом сликамо сви скупа, за успомену на овај тако дивни дан.

Убрзо се на ново налазимо сви на броду, који се креће по бистром као кристал и мирном мору к Хелсингеру. Место Хамлета ту нас пре-

дуреће месни председник општине с познатим : „Добро сте дошли у Хелсингер, господо!“ и ми се одмах сви упућујемо у добро познати кроиборшки замак, у коме се у главном и одиграва цела ненадмашна Шекспирова драма. Ходајући по овим просторијама, и мењајући простране дворане с унутрашњим и спољним ходницима, вама се чини, да ћете на сваком кораку срести кога од познаника из *Хамлета*. Не привиђа ли се и овим стражарима дух старог краља Хамлета у сваку поноћ ; не чекају ли и они с нестриљеном, у глухој ноћи, да петао кукурекне? За Кроиборг је у осталом везано и друго данско предање, нама Србима нарочито мило. Као Краљевић Марко на Урвини планини, тако под његовим зидинама лежи дански народни јунак и заштитник, Холгер Данац, који ће се појавити да отаџбину спасе, кад јој последња опасност загрози. Сетите се Андерсенове приче о њему, и упоредите је с нашим предањем о Јевросимину сину. Дански Краљевић Марко је одевен у гвожђе и челик, и седи забринуто, наслонив главу на своје снажне руке. Његова бела брада се простире далеко преко мраморног стола, кроз који је прорасла. Он спава и снива, и у сну види све што се збива на јави у Данској. Свако бадње вече долази му божи анђео, и уверава га да се његови снови оснивају на истини, те да и на даље може спавати, пошто за Данску још нема озбиљне опасности. Ну дође ли ова, онда ће стари Данац Холгер устати, и кад својом брадом мрдне, тешки ће мраморни сто морати прснути. Онда ће он изаћи наново на видело света, и тако ће непријатеље Данске тући, да ће се звекет оружја чути по свим земљама на свету.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

НАСТИРЕВА ФРУЛА

— ПО ПЕТЕФИЈУ —

Чудите се, моја фрула мала
Што ми тако жалостивно свира?!
Одсекох је с гране гроба њена
Зато фрула за тугу разбира.
Ти угасну, моја лена звездо!
Твоју светлост више видет не ћу;
Ох, па како живет' ми се мили
Свет је таман, — у тами умрећу.
У сумрак се стадо кући жури,
А ја гробљу, — јер ме туга стеже;
Бледи месец по небу се нија
А фрула ми тужно се разлеже.
Ах, дотле ћу туговати тако,
Оплакиват' сјајне очи њене:
Док се с гласом тужне фруле мале
Моја душа другом свету крене....

СРПСКИ КОМАДИ У К. С. НАРОДНОМ ПОЗОРИШТУ

Сваки који са интересом прати живот К. С. Народног Позоришта, могао је, у последње време, опазити у њему једну промену која ће, ако се потпуно изведе, бити од великог значаја по ову установу. Од како је Г. Драгомир Јанковић, остављајући бољу каријеру, дошао да, са пуно љубави и разумевања, заузме место и положај драматурга знатне измене показују се у репертоару позоришном. Српски комади којима се до сад мало пажње поклањало, почели су изнова задобијати своје старо место. Ако се то није довољно видело у давању *Максима Црнојевића*, *Мериме*, *Смрти Стевана Дечанског*, *Избиранице*, *Добриле* и *Милеука*, комада који су и раније, и ако не често, давани, то се могло видети у давању *Гордана*, *Завесе* и *Београда некад и сад*, *Сеобе Срба*, комада који су тек сад први пут давани и са нарочитом пажњом од стране управе. Овакав избор српских комада и у овако кратком року, уз то и оне вести које смо сви у новинама читали, да ће се ускоро давати многи старији комади српски, као и вести истог рода које, још званично необјављене, ипак круже по публици, показују да је у позоришном репертоару активно и пажљиво започета велика промена у корист националне драме.

У исто доба, упоредо са том променом, и наша дневна и вечерња штампа која од скоро показује неку чудновату нежну бригу према Позоришту, устала је отворено против новијих комада француских, оних истих који су за ово неколико последњих година чинили најугледнији део нашег позоришног репертоара, и почела је откривати своје позно али не мање јако пријатељство према нашој националној драми. И то је, наравно, било врло лепо од ње. Али, што није било тако исто лепо, то је што је она једну овако симпатичну идеју као што је васпостављање националног репертоара, употребила само као оружје за једно од најнеразумнијих нападања које сам ја икада видео; што је она, уместо да, у скорашњој административној промени нашег Позоришта, гледа једну гаранцију за боље стање и националног и општег репертоара, као што и јесте у ствари, узела приписивати баш тој промени сву несимпатичност ранијег репертоара и запостављеност националне драме: као да скорашњи чиниоци у Позоришту имају одговорити за грехове које су неинтелигентност једних и неактивност других раније починили. И то не само што није било праведно, него је, у исто доба, било и штетно по саму идеју коју је штампа под своје окриље узела. Јер кад се идеја о националном репертоару потчиница другим целима и кад је потребно дискутовање уступило своје место некаквим чудноватим начинима аргументације и извесним безобзирностима које само анонимна локална штампа може да публикује на велико задовољство једне гомиле позоришних беспосленика, — онда се наравно, у таквом вођењу ствари, сама идеја изгубила а истакло на дневни ред све оно чему ни реда, ни места нема.

И тако је испало да тежиња коју је Позориште показало, остане неопажена и да њена важност и значај остају необјашњени. Ствар, међутим, заслужује објашњења. Национални репертоар у Позоришту нема значаја само за Позориште. Како је његово увођење почето и активно и интелигентно, и како изгледа према овоме да оно неће остати само на покушају, то од њега може очекивати потребне услуге не само Народно Позориште него и српска књижевност.

I.

Јер српска књижевност потребује услуге. Не знам зашто, а узроци су јамачно многостручни, али стоји то, и време је једанпут признати, да она престаје инте-

ресовати један не мали а можда најинтелигентнији део публике. Сви они који су кадри читати лепе ствари на ком туђем језику, почињу индиферентно гледати на српску књижевност. Како их она не задовољава, то је они не прате и одбијају се од ње. И то не ваља, наравно. Најпре не ваља што, на тај начин, књижевност губи помоћ оних који јој могу највише помоћи и што ће она, ако је слаба, тиме постати још слабија; затим, што ће се остала публика завести за овом која даје тон и што онда, ако се тако продужи, нико неће сматрати за нужно да прати и познаје нашу књижевност и она ће остати са свим непозната. Ствар, дакле, може постати опасна и они који се одбијају од наше књижевности, греше у томе. Јер, ако нас маса књига не задовољава, нису све књиге такве. Одаберимо оно што ваља; то се јамачно може наћи и у овом периоду слабе, неартистичке продукције. Погледајмо и на оно што није јако али што је међу осталим слабијим, или по неразумевању и неактивности критике, јаче истакнуто. Ја не тражим симпатију за производе наших књижевника, али тражим интерес за нашу књижевност. И после, ако не волимо данашњу литерарну продукцију, обазримо се на ранију. Ако је српска књижевност данас запала у рђаве руке, није само оно књижевност што из тих руку излази. Има бољих књига које нам не излазе пред очи. Има их доста које морамо нарочито тражити и чак нам се може десити случај да их не нађемо у књижарама, можда ни у антикваријатима, каткад ни у Библиотеци. Све те књиге спадају такође у књижевност, и зацело не мање него данашње и књижевност се не сме потцењивати док се не познаје у целини. Ово што се на први поглед сматра да је књижевност, то је само један део њен, можда слабији али свакако недовољан да целокупну књижевност пуноважно представља. И, наравно да би ствари много боље стајале, кад бисмо је ми могли имати целу пред очима; кад би се учинио један избор растурених дела данашњих књижевника и кад би се старији писци систематично прештампавали. И то не би било само за то добро да врати интересовање за књижевност код оних који су га изгубили, него и да је да онима који га нису ни имали. И то би било не само добро уопште него и врло потребно, ради онога дела публике којем је нарочита дужност да познаје књижевност (књижевници, новинари, професори, ђаци и др.), а на првом месту ради саме књижевности и њеног напретка. Наравно, како данас ствари стоје, ми смо далеко од тога. Ни један од чинилаца на које бисмо имали право рачунати, није спреман за овакво предузеће: ни критика, ни издавачи, ни књижевна друштва. Још је публика најспремнија, и по томе можемо ценити колико су они други спремни.

Али, ако се не могу сви родови књижевности у целини изнети, може једна врста њена. Ако књижевна друштва не могу да пруже целину песама, приповедака и свега другог, има једна установа која може пружити драму. То је, наравно, Позориште, и ја мислим да ми имамо права на њега помишљати кад говоримо о потребама књижевности и очекивати да и оно учествује у задацима које стављамо у дужност осталим просветним установама. Јер позориште, по природи својој, ради, поред осталог, на ширењу и упознавању књижевности. Оно што је издавачу књига, то је позоришту представа. Позориште је, тако га можемо донекле сматрати, један издавач који публикује неколико пута недељно, више него икоји други. Ми му се, дакле, можемо обратити као и сваком другом издавачу, и пре него другом. Па онда, позоришту је најлакше потпомагати књижевност. Док издавач има силних трошкова и не може да растури књигу, позориште има трошкове релативно мале и сигурно је да ће имати публику. Ако штогод и недостаје спреми једнога дела, публика је полустизива: она опрашта незнање улога глумцима као и штампарске погрешке штампару. Назад, кад је реч о драмској књижевности, позориште

је најпре позвано да је пружа публици. Јер драма није за читање него за гледање. Док је роман потпуни чим се штампа, драма је непотпуна ако се не представља. Штампана драма је као роман без неких листова. Све то показује да ми имамо права обратити се Позоришту кад тражимо помоћ за књижевност. Ми можемо тражити да и оно одговори потребама наше књижевности и да нам изнесе и стално одржава целину наше драме, њене главније представнике, од најранијег до најскоријег.

Могло би нам се рећи да на то имамо мање права кад је реч о нашем Позоришту. Наше Позориште не може у толикој мери помагати књижевност колико ми хоћемо. Оно не може развити српски репертоар на штету онога који је њему из разних узрока пречи. Оно мора, тако се једанпут једна управа бранила од сличних жеља публике, да одржава разноврстан репертоар јер, како је једино а публика неједнака, то мора да угађа разноврсним укусима, и онда му врло мало средстава остаје да угађа књижевности. И ми то разумемо, али ми указујемо на то да има један не мали део праве позоришне публике којој баш српски репертоар треба, и да ту публику треба задовољити тако исто као и осталу. Има пуно ђака који су, школом и читањем, упућени на познавање националне драме и које наставници имају права упутити најпре, а у случајевима кад драма није штампана као што то код нас често бива, само на Позориште. И сами наставници очекују да им ту потребу Позориште задовољи. Најзад, и сви други, а њих такође није мали број, који се интересују за нашу књижевност имају права очекивати то исто од Позоришта. Сви ови које поменуемо, сачињавају један добар део публике и имају права да траже од Позоришта толико исто предусретљивости колико се указује осталима. И ако њих за сада нема толики број колико осталих, биће их, надајмо се, временом све више. Тај се део публике издвојио и постајаће све јачи. Њега ради треба развити српски репертоар до потпуног прегледа српске драме. И не само њега ради. Позориште је и иначе дужно да то учини. Оно је, и по свом устројству, и по потребама које су га изазвале, и по својој дужности субвенционисаног позоришта, позвано да негује националну драму. Узмите само закон о Позоришту који је ту скоро цитиран у штампи, па ћете видети колико му се задатака одређује у погледу неговања националне драме. Све то, дакле, и очекивања публике, и циљеви којима Позориште служи, и интереси књижевности дају нам права да од Позоришта очекујемо један репертоар који би представљао целокупну нашу драмску књижевност.

Како одговара Позориште овом очекивању? Како је заступљен национални репертоар у њему?

Никако, може се без претеривања рећи. Позориште је (и ја ово не говорим на памет него по званичним подацима, штампаним у *Делу*, о стању за последње две сезоне пред овом) у главном свело цео национални репертоар на комаде најновије (комади Г. Р. Цветића, Љубинка, и др.) чија је литерарна вредност позната; и, зар у накнаду што је заоставило старије и у очинској бризи да омили посао младим и обећавајућим талентима, отвара широм своја врата свима новим комадима, почињући од *Бенедете* Г. Градимира Драгашевића па до *Боја на Пожаревицу* од Г. Р. Ј. Несторовића и Љ. Кирића. Одиста, национални репертоар одржавају само Г. Р. Цветић, Љубинко, Ј. Веселиновић, Б. Нушић, С. Јефтић, В. Милковић поред других (Г. Г. М. Ђоровић, М. Ђуричић итд.) који се често, и ако у виду метеора, јављају. Старија или мало старија драма готово је са свим заборављена и јавља се врло ретко. Ако се чудним случајем одржао *Максим Пријојевић* Г. Л. Костића и *Мерима* са *Добрилом* и *Миланком* Г. М. Бана, и ако се по каткад јави *Станоје Главаш* Јакшићев са *Вером* и *слободом* Г. Д. Илића, то вам је све што сведочи о некаквој пажњи По-

зоришта према ранијој драми. И, да исцрпим све, управа увек држи у приправности, поред Округићеве *Шокице* и *Подвале* Г. Главића о великим празницима, још и по једног *Хајдук-Велџа* (Г. Ј. Драгашевић), *Милоша Обреновића* (М. Максимовић), *Маркову Сабљу* (Г. Ј. Ђорђевић) за разне народне празнике, или *Милоша Обилића* (Ј. Суботић) за Видовдан, и *Цвети* (Г. М. Бан) за празник истога имена или за дан прославе шездесетогодишњице Краљеве Гарде. И то вам је цео репертоар који је Позориште одабрало у области националне драме. И додајте још томе распоред и спремање представа и распоред улога који одговарају оваквом избору комада, па ћете видети како се Позориште понаша према националној драми. Јасно ће вам бити да је оно раскрстило с њом; не отворено, до душе, и чувајући понешто заклона ради, али тек раскрстило. Јер кад оно, као што смо по овом прегледу видели, одржава стално као једини српски репертоар само најновије комаде, оне који су тек за ових последњих пет шест година постали, а из ранијег доба само два три, и то само ради потреба које немају никакве везе са књижевношћу; и кад та два три старија комада махом нису од правих представника наше драме него од писаца који су, повађајући се за осталима, још у доба младости своје, написали само по један комад, без већих литерарних претензија — онда је јасно да се наша народна драма у нашем Народној Позоришту изгубила.

Павле Поповић

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Беч, јануара 1899. год.

Са сликарске изложбе у Дому Уметности. Ма да је свуда по Бечу ова изложба објављена као „изложба акварела“ ипак морам овом својем писму овај горњи натпис ставити, јер мимо аквареле ми се овде сусрећемо и са продукцима који никако не долазе у аквареле — већ у слике масном бојом рађене.

Изложба је почетком нашег јануара отворена и веома је добро заступљена: има и бечких а има и туђих сликара: Француза, Енглеца. — Она је у Дому Уметности (Künstlerhaus). Чим се уђе у сале одмах пада у очи нови начин декорисања: сецесијонски! Па то се опажа и на многим сликама, тамо изложеним. Гдекоји тврде да је таквих слика било и пре појаве сецесије, баш у самом Дому Уметности, само то сада, наравно, више у очи пада. Како му драго, ја се у овом писму већу додиривати „сецесије“.

Нови неки правац пак у овогодишњу изложбу унесли су енглески акварелисти, чланови друштва Royal Institute of Painters in Water Colours и другог Royal Scottish Academy. А да је тај њихов начин са допадањем примљен сведочи околност: што су им слике већ у великом броју за откуп „капарисане“.

Међу Бечким акварелистима има и нових људи који се хватају и новог пута: Darnaut, Suppantchitsch, Graner, Pippich и др.

Од немачких сликара особито су заступљени Hans am Ende и Modersohn; па онда: Overbeck, Voelker, Sattler и др. —

И пластика је заступљена и то „мала пластика“: ситнији радови, али не по вредности већ по облику ситнији. Лени су радови пластичара: Rathausky и Dietrich-a, али се особито одликује декоративним фигурама Француз Fix Masseau (Paris).

Богато је заступљен и минхенски илустр. лист (сецесијонског правца) „Jugend“: у изложби има 189 оригиналних слика за „Jugend“ рађених. Овај лист излази

од јан. 1896. у Минхену и слике су му све „новога правца“ (да се изразим обичним језиком!) — из области сесесије. Он пружа згоде многим сликарима да се у њему пред публику појаве често и: „без обзира на укус и уметничка правила. Деси се да се често оном или оном пред оваком или онаком сликом коса наостреши, али ипак овај лист чини да се многи новак са свим испили за „нову вештину“ и не остаје на старом путу.“

У партеру је врло лепа слика Rayer-ова — али о њој доцније. Да идемо редом. У другом крилу партера налазимо у две сале смештене 152 слике разних сликара, негдашњу својину *Морица Мајера* — које су сада због јавне продаје изложене. И о њима доцније, а сад ћемо се попети на први спрат, те да се мало позауставимо пред којом сликом.

У *манастирском врту*. (Бр. 5. Sappanslitch, М. Беч — Radirung). С леве стране видите ред високог дрвећа, део шумовитог врта, а с десне је чистина, ограђена зидом, на који се наслоњено калуђер и гледа у даљину, пустио зар погледу на пољу, а у глави му се теже мисли роје. —

Изазак месеца. (9. Kaufmann, А. Беч — Algraphie). Смирено се већ добро. Пред нама је своска кућа, шиндром покривена, на којој се види један осветљен прозор. Дотераве овце стоје пред вратницама, а на суром небу појављује се кроз облачке месец, па својом још нејасном светлошћу осветљава и овце и кућу и дрвеће.

Југарна магла. (16. Egner, М. Беч — Aquarell), слика из Магата. Оно дижу се и по континенту магле, али тек друкчије су оне у Магатама, на мору! Једна-две гондоле стоје обавијене лаком маглом, као невеста копреном.

Бече. (17. Strützel, О. Минхен — Aquarell), веома лепа слика. Тамо далеко на хоризонту залази сунце, па пробија кроз гране и лишће неколиких дрвета и одблескује у води, која се налази напред на слици. А од десне стране, по путу на далекој и широкој равни долази сељак са косом преко рамена — јемачно са косице и крај њега сељанка са котарицом у рукама. Кроз ваздух лети и једно јато врана, па свој начин уређено.

Исто је тако лепа и слика бр. 20. *Месечина* (Kasparides E., Беч — Pastell). С леве стране је река а с десне стаза, води уз брдо, по којој се пење нека женска прилика, нами леђима окренута. Особито се лепо одражује пун месец у води — зраци су не само светли, него и обојени. Колорит је слике одиста мајсторски удешен.

Dodo! (19. Pausinger C von, Беч — Pastell). Пред нама је на фином медвећем руно необучена цура. Прсима и десним образом притисла руно, рукама се на њ ослоњила а целим телом заузела положај за спавање, те јој чисто и из очију читате: „па - па!“ (То и значи „dodo!“ — у дечјем језику). Боје су ванредно живахне.

На зими. (35. Claude, Н.), слика из снежних зимњих дана. Далеко се у перспективи отегла снежна пољана, тамо на крају негде уздиже се брег, покривен свегом. Пред нама су две-три колибе и неколико коња. Све је то покрио снег, који још пада а сунце би да се пробије кроза њ.

У *новембру*. (39. Darnaut, Н. Беч — Pastell). Бистро, мало језерце и око њега оголено, високо дрвеће. Распоред боја је особито леп, а Darnaut је већ и позвати сликар.

Предо код Халајна (бр. 65. — Lichtenstein, E. Ritter v. — Беч, Gonahe), особите лепоте, представља једну слику из природе. У далекој перспективи виде се брегови већи и мањи, а пред нама је поточак у који, с леве стране слике, пада неки други поточак — мали водопад. Боје су тако лепо распоређене, да изгледа као масном бојом рађено. А да слика оштрија испадне и да то боље у очи пада, много су допринели потези пером. Ово сам запазио на неколиким сликама ове изложбе, али ни једна није тако лепо израђена као ова.

Јајце у Босни (70. Pirich, С. Беч — Aqu.). Једна слика из наших предела! Накривљени кровови старих турских кућа и сувише нас живо подсећају на наше крајеве. Али да слика буде верна месту из којег је, сликар је метнуо и неколико Турака, од којих је један по највише напред ступио, држећи у рукама по један ћугум воде а у зубима цигару — „босанског“.

Потпуно је пак природност постигао сликар у слици *Биша* (Nasses Wetter, 93. Prof. Kallmorgen, Fr. Карлсруе — Lithographie). А да би зар и представа била јача напомиње нам каталог да је то са улице у Амстердаму, из мочарне Холандије. Слика нам износи једну мрачну, кишевиту ноћ: на улици, по мраку и води иде неколико намерника, гдекоји и носе по штогод, фењери расипају јаку светлост, те се кроз кишу и мрак особито јасно виде. На неколиким, великим окнима — ваљда неке кафане — видите како су водом оквашени, јер су и млазеви, који низ окно цуре, врло лепо представљени.

Из Минхена („Stilleben“, 105. Kley, Н. Карлсруе — Aqu.). Оно што је на слици довољно је да вам представи тај „тихи, минхенски живот“: неколико ротквица и празне, извртуте и усправљене земљане „кротле“ са познатом марком „Н. В.“!

Има и неколико портрета, али не смем улазити у опис, јер су махом женски портрети. На још кад напоменем да ми се особито један портрет допао, који је део *gratias!* био и недеколтован, могао бих и код читалаца и код читалица сумњу изазвати, а код последњих зар и протест! Напоменућу само да је бр. 121. представља врло лепо мому: више леђима окренута, а кокетно главу к нама обрнула („Im Café Ronacher“, Coschel, М. Беч — Pastell).

(СВРШИТЕ СЕ)

Константин Григоријевич Данил, српски сликар. Рођен је у Лугошу (северно од Вршца) године 1798. или 1799. Још као дечко почео је учити сликарство, проучавајући са нарочитом вољом велике немачке а још више италијанске сликаре.

Прочувши се брзо као одличан портретиста имао је и сувише посла. 1828. год. сликао је иконостас у панчевачкој цркви који му и данас чува име великог сликара. Још су више познати и цењени његови иконостаси у темишварској, добричкој и јарковачкој цркви. А његова израда иконостаса у уздњеској и његова слика *Христос на Јелеонској гори* у протестантској цркви у Ковачици рачунају се као најлепша дела своје врсте у доњој Угарској.

Својим радом Данил се највише кретао по библијском терену; а главни му је правац идеализање. И за њега, као и за његова великог учитеља Тицијана, може се рећи: да му светитељи носе божанствене мисли у човечјем облику.

Завршивши циклус већих израда иконостасом у Јарковцу, Данил се (или како Каниц вели: *Данило Петровић*) повуче у Бечкерек где и умре 1873. г.

Познати чешки сликар К. А. Гуч прегледавши већину Данилових радова, овако се изразио о њему у уздњеској цркви: „Познајем много сликара који ми, како мислим, нису дорасли, али овоме нисам ни ја дорастао.“

Ко би од наших читалаца желео да што више дозна о животу и раду сликара Данила нека се користи књигом: „*Српски сликари*, прилог културној повесници Срба“ коју написаше и штампаше у Земуну 1895. год. *Лазар Николић* и *Др. Владимир Николић*.

— *Архангел Гаврило* (сликао К. Г. Данил.) Доводећи у данашњем броју портрет сликара К. Г. Данила износимо пред своје читоце и његов сликарски рад: *Архангел Гаврило*. Она је слика својина Београдског Музеја и верно представља све особине Данилових кичице: љубав према изабраном предмету, пртање до детаљности, правилно слагање боја и нежност у колориту.

Чергарска кафана (сликао г. Степа Тодоровић). У Цариграду има кафана које не остају стално на једном месту, него се према „муштерији“ и приликама често сели. У Цариграду је пуно грађевинских рушевина, па је довољно да један такав кафеџија разазне своје платно на мотке уз зид, изложи пет до шест троногих столица, распали на мангалу угљен, причврсти уз жеравицу цезву — па ето радња отворена. Смешно је видети како овакав амбулантни кафеџија, чим се разиђу гости, упрти сав свој прибор на леђа, па хајд даље да опет разазне уз какву развалину своју појаву и отвори „кафану“.

Слика г. Ст. Тодоровића представља једну такву чергарску кафану. Гледаоцу и нехотице пада у очи на овој слици верно и живо представљање уметнички изабраног предмета.

Из старина Београда: 1. Пазарни дан и 2. Дорћол. — Први српски литограф г. Е. Брајман (који сада проводи своје старе дане у Немачкој) снимно је са природе обе ове слике године 1846. *Пазарни дан* представља неколико сељачких типова на београдском тргу. Њихова ношња остала је и до данас скоро непромењена. Али ко зна само данашњи Београд тешко ће веровати да је слика Дорћола доиста из њега. За то ће баш поређење између насликаног старог и данашњег новог Дорћола и промене извршене од 1846. г. до данас — уверити о великом напретку нашег лепог Београда и највећег сумњичала.

— *Споменик Адаму Мицкијевићу у Варшави*. 12. децембра прошле године откривен је у Варшави споменик једноме од највећих *словенских*, а највећем *пољском* песнику Адаму Мицкијевићу. Тога је дана било равнио 100 година од дана његова рођења. Тај дан Пољаци убележише у своју историју откривањем ове огромне статуе.

Фигура Мицкијевића висока је 4. м. 20 см., а цео споменик 14½ м. Орнаментика и архитектоника колико су величанствене исто су толико и раскошне.

Споменик је вајао *Тииријан Годевски* који је већ далеко познат са својих статуа *Готијеру* и *Тамберлику* у Паризу.

Споменик овај украшен је најскромнијим натписом: „*Adamowi Mickiewiczowi — rodacy. 1898*“ (*Адаму Мицкијевићу — земљаци. 1898.*)

Пиринчана или развалине дворова принца Јевђенија у Београду. Године 1718. после жестока боја између аустријске војске, коју је предводио принц Јевђеније Савојски, и турске посаде којој Дунавом дође и одморна помоћ под управом Великог Везира, паде Београд у аустријске руке. Том се приликом предаде 20.000 турске посаде са 600 топова.

Београд је од тада остао под Аустријом до 1739. године. За то време Београд се поче нагло подизати, чему нарочито поможе принц Јевђеније. За његово се име везује и грађевина чију слику доносимо у данашњем броју.

НАУКА

Човек у Дилувијалном Добу. Одавно је још био испољено мишљење немачки природњак *Scheuchzer*: да је у Дилувијуму било људи. Он је нашао био костур неког ве-

ликог *Саламандра* (који се и данас у Аустралији налази) и огласио га за човеков костур: „*jammervolles Beingerüst des armen Sinders — Homo diluvii testis.*“ *Agassiz* је то доцније оборно, а од тада је остало као утврђено мишљење: да човека за дилувијалне формације није ни било. Међутим крај нашега столећа ево где опет хоће да докаже да је човек постојао и у Дилувијуму.

Др. Александар *Маковски*, професор технике у Брину, (Брно — у Моравској), држао је 2 (14). фебр. ов. год. у главној седници Беошког Антрополошког Друштва предавање о томе како је човек био савременик мамутов у Дилувијуму, а то нам је и на повећем броју коштаных ископаних мамута, што је он са својим ђацима прибрао при грађењу неке железничке пруге 1884. год. у Моравској, и доказивао. И при свем том што се на многим костима из овог преисторијског доба види нека врста прерађивања за различите сврхе — јасан знак да је то дело руку човекових, ипак су различити геолози и природњаци тврдили да се је човек тек доцније (а ово „доцније“, да боме, на хиљаде година иде!), после циновских сисара, из Дилувијума јавио. Велику је пак заслугу стекао својим радом *Makowsky*, који је своју теорију у свима великим научним местима Јевропе заступао. Он је усенео те је најзнатије испитиваче на овоме пољу за своје мишљење задобио — чак су и *Virchow* и *Ranke* истог уверења! Циновски сисари Дилувијалног Доба били су ловачки или праљуди, а *Virchow* је у једном извештају Берлинског Антрополошког Друштва поменуо као доказану ствар да је у Дилувијуму било лова на носороге (*Rhinoceros*).

Бриске су ископине за Антропологију веома важне, јер су то све кости дилувијских животиња, на којима се јасно виде трагови прерађивања — сведок да је ту човекова рука имала посла. *Makowsky* је нашао велику количину костију („читава менаџерију костура“). Дугачке кости, т. з. *Röhrenknochen* показују несумњиве знаке прерађивања. На неким је делувијални човек само с једнога краја срж вадио (по *Virchow*-љеву мишљењу да такав део од дугачке кости као чашу употреби) и то за храну употребљавао. На су нађена и оруђа којим је човек себи тај посао вршио, а нарочито је поред једне кости (део од дугачких костију мамутових, као: *Tibia*, *Femur*, *Humerus* etc.) нађена и zgodna алатка, која се подудара за извршену шупљину кости, из које је човек, вадећи срж за храну, и спонгијозно коштану ткање уништио.

А мишљење, да су те мамутове кости од доцнијег човека прерађиване, оборно је *Makowsky* околности да су кости, које су лежале по неколико и неколико хиљада година, прошле да би се могле сизи прераде одупрети. Па онда и звук некојих костију из дилувијалне епохе сведочи да је поред мамута и других циновских сисара било и људи — јер при куцању оне дају онакав звук, какав дају и све нечене кости, дакле било је човека који је и некао мамута!

Из свега овога, а особито из индукције пуне логике, којом нас је научар у ствар уводио, даје се закључити да је у Дилувијуму и људи било. Особито је *Makowsky* пун обзирности, те је сваку ствар много и много пута испитао док јој је и закључак донео, а кад је о овоме једном уверен „онда не би дао своје мишљење ни за једнога *Ranke*-а“, као што сам рече.

Гер. П. Ивезић.

КЊИЖЕВНОСТ

Ада Негри. Ова прослављена италијанска песникиња рођена је 3. фебруара 1870. год. у горњој Италији у месту Лоди. Рођена у пукој сиротињи, бехе јој суђено да још од малена осећа јад и невољу људскога живота. — Отац јој беше рано умро, те јој мати морађаше зарађивати хлеб као радница у некој фабрики. Блатно дво-

ришите по ком се гетају патке и гуске, несигурне степе-
нице до мрачне и влажне избе чија су окна хартијом
облепљена, измучена лица њихових суседа фабричких
радишних и радница, чести данк најгорег поста — беху
прилике у којима је Ада живела и развијала се. — Свр-
шивши основну и средњу школу, добије Ада Негри за

Ада Негри.

учитељицу у Мота Висконти. Поред плате од 700 лира
годишње мучно је са својом матером састављала крај с
крајем. Због тога никада није ни излазила у друштва,
нити је ма једном била у позоришту. Исто тако и читала
је мало.

Збирка њезиних песама „Судбина“ („Fatalità“, 1892.
у Милану), коју од данашњег броја почињемо доносити,
у преводу Др. Драгише Станојевића, по карактеру своме
као да је производ снажног човека а никак не мекости
женског срца. Једина ознака женске стране у физионо-
мији овога песника јесте она неограничена љубав према
матери, због које су јој и стихови необично нежни, тако
нежни какве само чедна девојачка душа уме да пева. А
то се још, поред овога, манифестује и у оној њезиној стал-
ној тежњи да се жртвује за дела узвишена и племенита.

„Судбина“ је биографија Аде Негри. Певајући јад
и невољу сиротињског живота, она је постала љуби-
лица, аничео утешиатељ и надање понижених и увређених.

Јачина израза, дубина осећаја, чаробност језика
њезиних песама осигураше јој једно од најугледнијих
места у италијанској књижевности.

Осим збирке песама „Судбина“ штампала је у Ми-
лану 1895. год. још једну под натписом „Tempeste“ (Буре).
— Обе ове збирке (а нарочито „Судбина“) прославише
јој име и избавише је од даљих материјалних незгода.
Негри је била наставница за књижевност у Scuola Nor-
male Gaetana Agnesi у Милану, док се пре краткога вре-
мена не удаде за једног богатог италијанског фабричара.

КРИТИКА

**Secesija · studija · o · modernoj · umjetnosti · od · Jve
Pilara. Zagreb. 1898 · tisak, dioničke tiskare.**

**Vladimir Jeloršek: Simfonije MDCCCLXXXVIII.
Ne prodaje se.**

(НАСТАВАК)

* * *

Одиста *Simfonije* могу лако да преваре човека! Књига
песама на четвртину, 23 стране, плава хартија, половина
песама без сликова, књига подељена на два дела: *Ех* и
Ја; штампана у 333 примерака који се не продају; чести
наслови француски, стихови необични, предмети у поезији

готово непознати, поређења дрска и нова. *Simfonije* ми-
ришу на декадентство, када прочитате оваке стихове:

Zijevam...
Preda mnom leže veliki listovi
Moralnog nekog romana:
A suseda moja u znoju svoga lica
Udara po tipkama glasovira
Sentimentalnu fantaziju... —

Или још боље епилог песме „U nemoći“:

...Po običaju muhe došle rano,
Da u jutro mu plaze po licu,
I rilom suše njegve krupne suze...
Al kako su se povesele,
Kad jednog dana nešto ugledaše:
Kô mrlju kakvu, crvenu i slatku,
A baš sred čela...
Oh tu je bilo pustog radovanja
I parenja i lepšanja:
Dapače jedna u nabore čela
U kojima se stisla rujna masa,
Polegla sitna bjelcata jajašca...

А како звони овако нешто?:

I — ja sam to djelo počinio —
Ja
Ponosni **Simbol**
Plemenitog **Steriliteta!**

Ако је хтео Г. Језашек по познатом рецензу: *épater
le bon bourgeois*, ово је доста за нашега књижевног ђа-
цицу: ово је одиста било у стању да „снљонити“. И ма да
књига није баш тако лудо необична какве су обично књиге
те врсте, и ма да има извесног смисла и зна се шта се
хоће, ипак — зачуђава.

Али у тим необичностима, има нечега што је лепо,
што одаје таленат песников. Сећате ли се оног места из
Максима Црнојевића:

Савида се судбина у клупче
Ко лута гуја чекајући плен...

Пошто сте се зачудили, вама се ово необично поре-
ђење почиње допадати и најзад вам буде лепо, зато што
није старо, зато што буди необичне, нове емоције. У *Sim-
fonijama* има пуно таквих места:

Prvi snijeg почиње:

Svanu hladno jutro. Nebo tmasto, sivo,
Zasićeno snijegom sipa ga ko pljeva, —

а завршује се оваквим стиховима:

A po gradu baka od poslelih ljudi
Prvi snijeg sipi na krovove grada,
Kako da će pod tim zastorom nevinim
Trag iščeznut svaki nevolje i jada

Или:

Kad strto **Tijelo** došlo kasnije
Do crnog kupa ogorinā —
Sa oka tek je suza kanula
Na tinjajući agal',
A taj je cvrčeć pričo tužnu priču
O **Duši**, zvjezdi, tamjani...

У оној лепој песми *Vizija*, пуној неког болног натура-
лизма, с предметом тако необичним, свршетак је права сим-
фонија, очајна симфонија, у којој трепере звуци дубоке
туге и душевне смрвљености, и која изазива тако мрачне,
страшне утиске, успомене на ноћи проведене у бесаници
у којима човек осећа терет целог света на својој души:

Ona je mirno, odmjereno išla
Naprijed i naprijed —
Bez osvrta.
A do mene sušakava odjeća njena,
Ko onaj tihi al grozni vjetar
Za muklih, tamnih, oblačnih noći,
Kad se iz daleka lavež pásā
Sablazno širi, — —
Za muklih, tamnih, oblačnih noći,
Kad drhtavo srce ljudsko
Ne vjeruje više
Da opet će uskora avanut
Rujna zora...

Има поређења врло лепих:

Ja stojim nijem kô **Obelisk** prađavnog faraona,
Na kome je stara ruka išarala
Otajne znake

Meni je kao da čujem klopotati
Drhtave kosture kosti izmoždenih
Za ponoćnog očajnog plesa.

Судећи према француским насловима неких песама, према цитатима француским (каткад погрешним: *jeunesse d'oré*), према честом помињању апсента, он је под утицајем француских декадентата. Можда и чешких. Поред тих остатака из читања тих болних природа, има и утисака разаравајућег утицаја велике вароши и разривеног првеног живота. Песимизам његов није апсолутни песимизам декадентски, који убија енергију и веру у рад, и тражи лека од живота не у самом животу, у поштом и корисном раду, него у апсенту, у најгрубој сензуалности, у култу речи и мистицизму вере. Друга је врста песимизма, која се рађа код виших духова услед неслагласности са спољном природом, услед одвратности према животности људском и неправди и лажи у друштву. Али томе песимизму остала је вера у неку, бар минималну поправку свега тога, такав песимизам је оруђе напретка, јер позната је истина, да свет не крећу у напред они људи који су њиме задовољни. Г. Јеловшек је религиозан, добар Хрват и револуционар; његов је песимизам ове друге врсте. И не само јасношћу него својим основним погледом он није декадент, бар није прави, аутентични декадент.

Религиозност његова није мистицизам човека претварена у науку, који није могао у њој да нађе одговору „*bižutave Prirode*“ и путовању савести своје, па се слепо баца у наручја вере, код њега је она остатак католичког васпитања, атеизам једне боготне расе, чега се поред најбоље воље и љубави према модерном није могао ослободити.

Он води свој народ, и с поуздањем у његову лепшу будућност кличе:

I Ti ćeš sretan biti hrvatski rode;
I Ti ćeš skoro kal taj ostaviti.
Jer ta sadašnjost svaki čas Ti voli:
Budućnost Tvoja mora sretna biti.

(СВРШНЕ СЕ)

РАЗНО

Руски филолози о Србима. „Руски филологически вѣстникъ“, који излази у Варшави под редакцијом А. И. Смирнова, донео је у својим последњим двома свескама (за 1898. г.) и ова два чланка о Србима: *Из преписке В. С. Караџића са Стефаном (Кнежевљевићем) епископом Далматинским од казанског професора А. Александрова, и Успомену Др. Б. С. Ђорђевића од М. Странског.*

Чигуља. Прошлог месеца умро је у Бечу Нестор чешких књижевника *Антон Фр. Рибичка*, дворски саветник и члан највишег суда, у својој 87. години. Бавио се нарочито о чешкој историји књижевности, хералдици, топографији, археологији, и историји.

Нове слике. Управа Краљ. Срп. Класне Лутрије поверила је г. *Р. Вукановићу*, акад. скикару, израду неколиких слика за своју нову зграду. Сlike су: *Портрет Н. В. Краља Александра I*, који ће бити у свечаној лутријској дворани; за тим, за фoaje: *Трoвина, Пољопривреда, Земљорадња и Занат.*

Српски научарски радови на туђим језицима. Наш поштовани сарадник г. *Др. Миленко Весник* штампао је у последњем прошлогодишњем свеску „*Revue de Droit*

International et de la Legislation comparée“ преглед књижевних радова о међународном праву код Срба, Хрвата, Бугара и Словенаца. — Осим овога штампан је од истог писца у свеску за септембар и октобар прошлогодишњег „*Revue Générale de Droit International Public*“ његов одговор на питање уредништва за његово мишљење о предлогу Руског Цара о разоружању и општем миру. Овај одговор г. Др. Веснића преведен је на српски и штампан је у фебруарском свеску „*Дела*“.

БИБЛИОГРАФИЈА

ЛИСТОВИ

1. **Бранково Коло** за забаву, поуку и књижевност. Год. V. бр. 4. Власник и уредник *Паја Марковић Адамов*. Српска Манастир-Штампарија у Ср. Карловцима. 1899.
2. **Vienac zabavi i pouci**. Бр. 6. Год. XXX. Уређује *Бартол Ингоф*. Власништво и тисак Дioniчке Тискарне. Загреб 1899. Излази сваке суботе на 2 табака. Годишња цена 7 форинат.
3. **Slovenské Pohľady**. Časopis zábavno-poučný. Redaktor Jozef Škultéty. Ročník XIX; sošit 2. V Turčianskom Sv. Martine. 1898.
4. **Slovanski svet**. Letnik XII, šte. 2. Izdatelj lastnik in odgovorni urednik Fran Podgoršek. Na Dunaju, 1898. —
5. **Учитељски пријатељ**. Бр. 3. год. I. Излази сваке недеље. — Главни уредник *Сала М. Шибалић*, одговорни уредник А. Пантелић. Власник *Савић и комп.* Штампарија Савића и комп. Београд. — Цена за Србију на поштама: годишње 2. дин., полугодишње 1. д. Број 5. п. д.
6. **Народно здравље**. Лекарске науке народу (додатак Срп. Арх. за целокуп. лекарство). Уређује *Др. Јован Данић*. Год. IV, бр. 1. Београд. Државна штамп. Краљ. Србије, 1899.
7. **Српски дом**. Лист за забаву, поуку и књижевност. Власник и одговорни уредник *Душан Рошк*. Год. I. број 3. — Излази сваког 1. и 16. дана у месецу. Српска Штампарија у Загребу.
8. **Српски архив за целокупно лекарство**. Орган српског лекарског друштва. Уређује *Др. Јован Данић*. — Год V, св. 1. — Београд. Државна штамп. Краљ. Србије 1899.
9. **Учитељ**. Педагошко књижевни лист. Орган учитељског удружења. Година XVIII, свеска за јануар. Власник и издавач Учитељско Удружење. Уредник *Дим. Ј. Соколовић*, учитељ у Београду. — Београд, штампано у Парној Радикалној Штампарији 1899.
10. **Бранич**. Часопис за правне и државне науке. Власник *Удружење Јаниш Правозаступника у Србији*. Одговорни уредник *Милан Ст. Марковић*, правозаступник. Број 2. година VI. Београд, Штампарија Д. Димитријевића. 1899.
11. **Ljubljanski zvon**. Ieposloven in znanstven list. Svezek II, eto XIX. — Izdatelj in odgovorni urednik *Valentin Kopitar*. — Lastnina in tisk „Narodne Tiskarne“ in Ljubljani 1899. —
12. **Зора**, лист за забаву, поуку и књижевност. Уређује *Јован Душан*. Год. IV, број 1. Излази почетком сваког месеца. Износи 4—5 табака, а цијена њој: на читаву годину 4 фор. или 9 динара, за љак 3 фор или 7 д. — У Мостару 1899.
13. **Летопис** Матице Српске. Уређује *Милан Савић*. Књига 197. — 1899. Свеска прва. У Новоме Саду 1899. —
14. **Омладина**, издао *Александаров*. Течај I, свеска 1. 1899, Српска штампарија у Загребу.
15. **Просветни гласник**, служб. лист. Свеска 1, година XX Београд 1899.

КЊИГЕ

1. **Веселе вечери**, библиотека. II *Пусто острво*. — Уређује одбор. Београд. Штампарија Светозара Николића. Објављен венац бр. 2. — 1899. Цена 0-30 дин. — 16°, стр. 53.
2. **Наука о нези вина** (са 44 слике у тексту). Написао *Милутин М. Савић*, управитељ школе за винодеље и воћарство у Букову код Неготина. Штампано у штампарији Краљевине Србије 1898. — 8°, стр. 152. — Цена?

„**Нова Искра**“ излази 1. и 16. у месецу — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. или 20 дин. у злату. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Парној Радик. Штампарији, Кнежев Споменик бр. 7.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*.

Парна Радикална Штампарија кн. спом. бр. 35.